కాలచక్రం నిలిచింది

బుచ్చిబాబు

ఆదర్శ గ్రంథమండలి, విజయవాడ.

ఆదర్శ ప్రచురణ
తొలికూర్పు
1959 ఫిబ్రవరి
ముద్రణ :
లీలా ప్రెస్
విజయవాడ.

అంకితం

"తుదిఘడియలలో ఆపేక్షతో అడిగిన
నా అన్న లక్ష్మీనారాయణకు"

ఇందులో

కాలచక్రం నిలిచింది

దిగజారిన మాలిన్యం

కాలచక్రం నిలిచింది

ముకుందాన్ని బెంగుళూరు పిచ్చాసుపత్రిలో పెట్టారన్న వార్త విన్నప్పుడు కాలచక్రం నిలిచిపోయినట్లనిపించింది. ఆరుగురు అన్నదమ్ముల్లో నాలుగోవాడు ముకుందం. నలభై యేళ్ళ నడివయస్కుడు. చదువుకున్నవాడు. దత్తతవల్ల సంక్రమించిన రెండు మేడలు, వొకతోట, యాభై ఎకరాలభూమీ గల స్థితిపరుడు. మామగారు జిల్లాకలెక్టరు. జ్ఞాపకంవొచ్చినప్పుడల్లా కాలక్షేపానికి బి. ఎల్. పరీక్షకి కడుతుంటాడుగాని, ఉద్యోగంచేసే అవసరంగాని, భిలాషగాని అతనికి లేవు. అన్నదమ్ములందరూ మంచి పదవుల్లో వున్నారు. కుటుంబంలో వెనక ఎవరికీ పిచ్చియెత్తినట్లు లేదు. మనోవ్యాకులత, చీకూ చింతా లేకుండా హాయిగా జీవితం గడిచిపోతున్నప్పుడు, ముకుందం పిచ్చాసుపత్రిలో ఎందుకు గడపవల్సివొచ్చిందో నా కర్థంకాలేదు. నాకు పిచ్చెత్తినట్లయింది. కాలచక్రంకదలనట్లనిపించింది. కాలచక్రం కవిమెళకువ. రచనాశిల్పంలో అదొక విరుపు. దానిగొడవ ఎవరికి కావాలి?

రెండవ ప్రపంచ సంగ్రామం ప్రారంభమైందన్న వార్త తెలిసినప్పుడూ, మహాత్ముడు పరమపదించాడన్న వార్త విన్నప్పుడూ వోక్షణంపాటు కాలచక్రం నిలిచిపోయినట్లనిపించింది. మళ్లా ముకుందం పిచ్చివిషయం తెలిసినప్పుడు అట్లాంటి అనుభవం కలిగింది. వైమానికుడు సహారా ఎడారనుకుని నేలమీదికి దిగి అడుగు పెట్టగానే ఎటుచూచినా మంచే. జలపాతం

వొంపుదగ్గర నిలిచిపోయింది. ఇట్లాంటివి జరిగినప్పుడు వూపిరి బిగబడతాం. గుండెకొట్టుకోడంలో ఒక లయ, క్రమం వుంటాయిట. మధ్యలో ఒకసారి కొట్టుకోడం మానేసి – ఒక 'బీట్' విడిచేసి, తరవాత మళ్లా మామూలుగా గుండె కొట్టుకోవడం అసంభవం కాదని వైద్యశాస్త్రజ్ఞులు చెబుతున్నారు. మధ్యనున్న స్థలంగుండా ప్రయాణం చెయ్యకుండానే, ఒక పదార్థం ఒకచోటునుండి మరోచోటుకి చేరుకోవడం సంభవమేనని భౌతికశాస్త్రజ్ఞులు చెబుతున్నారు. ఇట్లాంటివి సంభవమైనప్పుడు ముకుందానికి పిచ్చెత్తడంమాత్రం ఎందుకు సంభవం కాకూడదనుకుని సమాధానపడినా, ఆ అనుభూతి అన్వేషణకి నన్ను పురిగొల్పింది. వ్రాసేస్తే, ముకుందం వ్యక్తిత్వం విశదమవుతుందేమోనన్న ఆశతో యీ రచనకి వుపక్రమించాను.

ముకుందం అనేకమంది సామాన్యవ్యక్తులలో ఒకడైతే అతన్ని గురించి నేను పట్టించుకోను. ఒకరకంగా అతను అపూర్వవ్యక్తి. ఆధునికయుగంలో ఆనందాన్ని సాధించగల వ్యక్తులు అరుదు. నా తోటి మానవులలో 'నాజీవితం హాయిగా, సంతోషంగా గడిచిపోతోంది' అని అన్నవారు నాకు తటస్థపడలేదు. మనలో ప్రతివారికీ ఏదో లోటు. ఆరోగ్యం వుండదు. అవకాశాలుండవు. డబ్బుండదు. ప్రేమదొరక్క చెడిపోతాం. తీరికకోసం పనిచేసి పొందిన తీరికలో యింకా పనిచేస్తాం. ఏకాంతం లేదు. ఇల్లొకజైలు. ఇందులోంచి తప్పించుకుని గుంపులో కలిసిపోతాం. మరోవ్యక్తిసముద్రంలోగాని, మనం సజీవులమై వున్నవినయం బుజువు కాదు. మళ్లా, కృత్రిమం, జాడ్యం,

దాస్యం, నిద్రలోకూడా విరామంలేని మనోవ్యాకులత - యీ మహాగంద్రగోళంలో పరిభ్రమిస్తూవున్న యీ వ్యక్తులందరికీ ఎందుకు పిచ్చెత్తలేదా అన్న సంశయం, వొస్తుంది. పిచ్చెత్తకుండా, మామూలుగా వున్నవారుంటే కదా, పిచ్చిమందాన్ని కొలిచి విలువకట్టడానికి !

ఆనందమయజీవి ముకుందం. ఆవిధంగా అతను అపూర్వమైనవ్యక్తి. మరో విశేషం వుంది. ముకుందంలాంటివ్యక్తులు మన సంఘంలో చాలామంది వున్నారు. ఆ రకం మనస్తత్వం గలవారికి అతను ప్రతినిధి. ఎప్పుడో వొకప్పుడు ముకుందాన్ని, అతని తెగవారిని కలుసుకోక తప్పదు. వారిని మీరు ప్రేమించవొచ్చు; ద్వేషించవొచ్చు. కాని వారిబారినుండి తప్పించుకు పారిపోలేరు. ఆఫీసుల్లో, క్లబ్బుల్లో, పార్కుల్లో, సినిమా హాలుల్లో, దుకాణాలల్లో, రైలు ప్రయాణంలో, ఎక్కడో అక్కడ అతన్ని మీరు కలుసుగునే వుంటారు. ఎవరతను ? అతనొక మాటకారి. వాగుడురాయుడు. అతను మాట్లాడటం మొదలుపెడితే, మరి ఆగడు ; ఎవరూ అతన్ని ఆపలేరు. పిడుగు మైనబడినప్పుడు ఎవరు తప్పించుకోగలరు ? జలపాతాన్ని అరచేతిలో ఆపడం ఎంత సులువో అతనినాలుకపరిభ్రమణాన్ని ఆపడం అంత సులువు. ఈపాటికే మీరు గ్రహించేవుంటారు. ఆంగ్లంలో అతన్ని 'బోర్' అంటారు. ఎన్నో హాస్యపత్రికలు, ఎందరో హాస్యరచయితలు అతనిపూసులు చెప్పుకుని, రోజులు గడుపుకుంటున్నారు.

అతని గాథలు వేనోళ్ళ వింటాం. అతనొక పురాణ పురుషుడు.

ముకుందం మంత్రజాలంలో చిక్కుకుని, గిలగిల తన్ను కుని, బైటపడిన వాళ్ళల్లో నే నొకణ్ణి. అతన్ని ద్వేషించాను; విమర్శించాను; నిర్మూలం చెయ్యాలని సంకల్పించాను. వెక్కిరించాను, హేళన చేశాను. జాలిపడ్డాను; చివరికి ప్రేమించాను. అతన్ని పిచ్చాసుపత్రిలో పెట్టిన యీ ప్రపంచానికి పిచ్చి.

ఈ రకంగా ప్రపంచంపై కోపించి నేను సాధించిందేదీ లేదు. అందుచేత తమాయించుకొని ముకుందంతో నా పరిచయాన్ని ఉద్రేకరహితమైన దృక్పథంతో స్మరిస్తాను.

ముకుందాన్ని గురించి ఉత్సాహపడడానికి ఏ వేవో చాలా కారణాలు చెప్పాను. కాని, అసలువిషయం దాచి పేశాను. అతనితో దూరపు బంధుత్వం వుంది—ఆవిడ తాలూకు దూరపుచుట్టం — నా తాలూకే అని చెప్పుకోడంలో చిన్నతనం వుందని కాదుస్మండి — అసలు విషయం అది.

ఆదివారం ఉదయం తొమ్మిదైంది.

పీథిలోకని బైలుదేరి పదిమెట్లు దిగాను. పదకొండో మెట్టుమీద ముకుందం ప్రథమంగా తటస్థపడ్డాడు. తను ఫలానా అని పరిచయంచేసుకున్నాడు.

'ఓహో అల్లానా—మిమ్మల్ని గురించి వినడమే గాని ఎప్పుడూ చూడలేదు—రండి, రండి, లోపలి కెడదాం' అని ఆహ్వానించాను. బుజంమీద చేయ్యేసి నన్ను నిలిపేశాడు.

'నన్ను గురించి విన్నారన్నమాట. చూసింతర్వాత, 'ఇ దేమిట్రా ఎందుకుచూశాను?' అని అనిపించలేదుకదా! ఏ ముసిలాడినో, ముక్కాడినో అనుకున్నారా? అమ్మాయి చెప్పిం

దేమో లెండి. నే నంత పెద్దవాణ్ని—అంటే ముసిలివాణ్ని—కానంటోయ్. అసలు ముసిలాళ్ళంటూ వుండరని నా దృఢ విశ్వాసం. ప్రతివాడూ తనకున్న వయస్సుకి పదిహేనేళ్ళ తర్వాతేగాని వాళ్ళు ముసలంటూ వుండదనుకుంటాడు. నాకు నలభై అయితే, యాభైఅయిదేళ్ళవాళ్ళందరూ ముసిలాళ్ళన్న మాట. నా కిరవై అయితే, డెభ్భై అయిదేళ్ళవాళ్ళందరూ వృద్ధు లన్నమాట. అదీ 'ఖరీ'. మీకు ముప్ఫై—అవునా? మీ వుద్దేశ్యం, నలభై అయిదు దాటినవాళ్ళంతా ముసిలాళ్ళు. నే నిక్కడి కెందుకొచ్చానని మీ ప్రశ్న—మీకు తెలీదేమో—అమ్మాయి చెప్పలేదేమో—ఇక్కడ బ్రిడ్జిమాచలవుతున్నాయి, అందు కొచ్చాను. నేను బ్రిడ్జిఆటగాణ్ని లెండి. మీకొచ్చా? ఆంధ్రలో ఎక్కడ టూర్నమెంటయినా, మావాళ్ళు నన్ను పంపిస్తూవుంటారు, ఇంకెవరూ లేనట్లు. ఏం చేస్తాం, పెద్దలు మనమీద నోభారం పడేసింతర్వాత. మనం నిర్వర్తించక తప్పదు. క్రితం నెల బెంగుళూరులో రన్నరప్—పేపర్లో చూశారుగా, అంటే, బెంగుళూరు లోకల్ పత్రికల్లో పడ్డాయిట లెండి—ఇక్కడి మనపత్రికలు యూస్‌లెస్. వీళ్ళవుద్దేశ్యంలో బ్రిడ్జి వొక ఆటే గాదు. నేనే ఇంగ్లండులో పుట్టివుంటే, యీ నా ఆటకి, పార్లమెంట్ మెంబరుగా చేసెయ్యరూ! మావాళ్లు వొచ్చేయేడు ఇంగ్లండు పంపుతామంటున్నారునన్ను—భారం పడిన తర్వాత...'

'...లోపలి కెడదాం...'

'ఓడలోనే వెడతాననుకోండి. నాకీ ఎయిర్ ట్రావెల్ సుతరామూ యిష్టంలేదుస్మండి. ఎందు కంటారా? విల్లువ్రాసి

గాని విమానం ఎక్కడం మూర్ఖత్వం. విమానం ఎక్కి నేను క్రమంగా గమ్యస్థానం చేరుకుంటాను అని ధీమాగా చెప్పగల విమానయాత్రికుణ్ణి యీ జగత్తులో మీరు నాకు చూపగలరా? స్వామీ! నిరుడు బిలియర్డ్స్ మాచెన్‌కి విమానంలో సిమ్లా ప్రయాణం తగిలింది. ఎల్లాగో తప్పించుకున్నా వెళ్ళకుండా. ఇంతకీ మరో ఏడాదిపాటు మూకలు మనకీ భూప్రపంచం మీద వ్రాసిపెట్టాడు పరమాత్మ. ఎందుకు వెళ్ళలేదని సిమ్లా—అమ్మాయి చెప్పే వుంటుందేమో లెండి...'

'రండి—కూర్చుని, కాఫీ పుచ్చుకొని సావకాశంగా మాట్లాడుకుందాం....'

అని మెట్లెక్కాను. ఆయన ఆఖరిమెట్టుమీద నిలిచిపోయాడు.

'నాకు కాఫీఅనీ, టీ అనీ పట్టింపులు లేవు. ఏదైనా పుచ్చుకుంటాను. అసలు లేకపోయినా, అయ్యో లేకపోయిందే అని ఇదవను. ఒకసారి చెరుకుపల్లి జమీందారుగారు డిన్నరిచ్చారు. మజ్జిగనుకొని కాఫీ వొడ్డించారు.'

నేను లోపలికెళ్ళి, ఆపిడ చెప్పిన యీవార్త పడేసి, కుర్చీలు బల్లలు కాస్త సర్ది, యివతలకొచ్చాను. ఆయన మూడోమెట్టు మీద నిలబడి మాట్లాడుతున్నాడు – మెట్లకొంపల్ని గురించి.

'తంజావూర్లో నో చెట్టియార్ యింటికి వెళ్ళాం...'

దీర్ఘోపన్యాసానికి తా వివ్వకుండా, ఎక్కడికక్కడ నిలదొక్కడం మంచిదనుకొని అడ్డుప్రశ్నల కుపక్రమించాను.

'తంజావూరా? ఎప్పుడెళ్ళారు?'

'మామగారితో - కోయంబత్తూరునుండి కార్లో వెళ్ళాం. ఆ చెట్టియారింటికి నాలుగుచోట్ల మెట్లున్నాయి. మధ్యహాల్లో మామగారూ నేనూ విడిపోయాం. నేను వరండా మెట్లమీదుగా వెళ్ళాను. వాళ్లు ముందు అరుగులమీదమెట్లగుండా వెళ్ళినట్లున్నారు. ఈ రెండుమెట్లనరుసలూ పైన బాల్కనీలో కలిసినట్లున్నాయి - టపీమని ఆ చెట్టియారూ నేనూ గుద్దుకున్నాం.' - నవ్వడం సాగించాడు.

చెట్టియార్ ఘట్టం ముగిసినందుకు నిట్టూర్చాను. ఇంతలో ఆవిడా లోపల్నించివొచ్చింది. చిరునవ్వుతో 'ఎప్పుడు రావడం?' అని అడిగింది.

ఇదొక అర్థంలేని ప్రశ్న.

'సామాన్లేవి?'

అంత బొత్తుగా అర్థంలేని ప్రశ్న కాదేమో! 'నేనొచ్చి నాలుగు రోజులైంది - సరిగ్గా చెప్పాలంటే మూడున్నర రోజులు. క్లబ్బుగదుల్లో విడిది. టెన్నిస్ మాచెస్ అవుతున్నాయిగా. మా పినమామగారు పెద్ద టెన్నిస్ ఆటగాడులే - నాతో ఆడితే, నోసెట్టుకి రెండు గేములుకూడా గెలవలేడు - అయినా మామగార్ల ఆటమెచ్చుకోడం తప్ప యీ అల్లుళ్ళు ఏం చేయగలరు? మీరు టెన్నిస్ ఆడతారా?'

'అబ్బే లేదండి'

'సాయంత్రం ఉభయులూ రండి, నా ఆటకూడా చూద్దురుగాని. మొన్న విజయనగరంలో మనవాళ్ళంతా వొచ్చారు. నాకు తెలుసులే ఎందుకు నవ్వుతున్నావో. చిన్నప్పుడు ఆటలూ పాటలూ ఏవీ రావు, యీ ఆట ఎల్లాగొచ్చిందా అని. ఇల్వా

పురం జమీందారు తమ్ముడూ నేనూ స్నేహితులం. వాళ్ళు జెర్మనీనుంచి ఓ కోచ్‌ని తెప్పించారు. రాత్రిళ్ళు గ్యాస్‌లైట్లు పెట్టుగుని ఆడేవాళ్ళం'

'కాఫీ పుచ్చుకోండి—' శాస్త్రి చప్పరించాడు.

'సామాన్లు క్లబ్బులో పెట్టాను. మీరొక్కరే వున్నారని మొన్న తెలిసింది. సరే చూసిపోదామని — చుట్టాల్ని చూడక పోతే మా ఆవిడ వూరుకోదు. మా మరదలు ఓసారి నెల్లూర్లో వాళ్ళ స్నేహితురాలింటిదగ్గర దిగిందిట. నేనేమో గురవయ్య నాయుడుగారి చైర్‌మన్ ఎలక్షన్ల సందర్భంలో నెల్లూరెళ్ళాను. మరదలుపిల్ల అక్కడుందని నాకేం తెలుసు? ఆమెను చూడకుండా వొచ్చినందుకు మా ఆవిడ వారంరోజులు నాతో మాట్లాడలేదు — అంటే నేడయింట్లో ఆవిడతో వున్న పదినిము షాలూనూ. నాకు ఏకాంతంగా యింట్లోవుండే ప్రాప్తిలేదంటే నమ్మండి. పనీలేదు, తీరుబడీ లేదన్న సామ్యంగా వుంది.'

'మరదలుకి పెండ్లి సంబంధాలు చూస్తున్నారా?' అని అడిగింది, ఆవిడ.

'ఆవిడ పెళ్ళిచేసుకుంటుందీ? నాకు నమ్మకంలేదు. ఆయన కట్నం దమ్మిడీ యివ్వనంటాడు. ఆ గడుపంతా ఏం చేస్తాడో, కర్మ! పీనాసనికాదు, అదొక ఆదర్శంట. మరి నాకెల్లా యిచ్చాడు — కటిక సొమ్ము పదివేలు. డిన్నర్‌కి నాలుగు వేలయిందిట — గవర్నర్‌గారి ఆంతరంగిక కార్యదర్శి అతిథిగా విచ్చేశాడులే. బాణసంచాకి వెయ్యి, వూరేగింపు విమానానికి ఐదొందలు — ఆరోజుల్లో — ఇప్పుడైతే, ఖర్చంతా ఓ యాభై వేలవును. మా కొచ్చిన పెళ్ళి బహుమతులు, ఓ ఐదారు

వే లుంటాయి. కట్నాలద్వారా, సగం ఖర్చు రాబట్టాడనుకో - నువ్వొచ్చావుగా - నీ కింకా అప్పటికి పెళ్ళికాలేదుగా. కట్నాలు పుచ్చుకోడం మనబోటి చదువుకున్నవాళ్ళది పొరబాటే - కాదన్ను. కాని సంఘంలో వో ఆచారం వున్న తర్వాత పాటించక తప్పుతుందా? సరే - సరోజకి ఎంతసేపూ, చదువూ, సంగీతం - సినిమాలు, పిక్చర్లు - పిక్నిక్లు. పెళ్ళి చేసుకోనాలన్న వుద్దేశమే లేదు. ఏమాట కామాటే చెప్పాలి - మా ఆవిడ ఎంత చదువుకున్నదైనా, పూర్వకాలపు మనిషే అనాలి. కాస్తంత దైవభక్తి, పూజ, పునస్కారం, యాత్ర, కొలువు - కలెక్టర్గారు వారిహయాంలో చేసిన దుండగాలు, దురంతాలకి పరిహారార్థం పురాణకాలక్షేపం, గీతాపారాయణం ఆదివారం జరిపించి, పండితుల్ని సత్కరించే ఆచారం వుండబట్టే, అమ్మాయిక యిడుంతా అబ్బిందనుకో. మనం తప్పించుకుగున్నాం. సరోజ కివి గిట్టవు, నాకు మల్లే. అందుకనే లోలోపల నే నంటే యిష్టం అనుకుంటూ.'

'నువ్వు వంట విషయం చూడు' అన్నాను ఆవిడ నుద్దేశించి.

'నాకోసం వంటచెయ్యకండి. క్లబ్బులో డిన్నరుంది. కబుర్లు చెప్పుకుందాం. మీరు వొంట కెపర్నైనా పెట్టుకోండి లేకపోతే ఇదే చిక్కు. ఇంటికెవరైనా వొస్తే, వారితో మాట్లాడే అవకాశం వుండదు. ఓసారి సేలం సబ్కలెక్టర్ - మళయాళీ - భార్యాసమేతంగా గుంటూరొచ్చాడు. అత్తగారు వొంటకనీ, అమ్మాయి కాఫీకనీ లోపలి కెళ్లారు పనిమనిషి పేరమ్మని వొప్పజెప్పి! ఆవిడకి కాలక్షేపం ఎల్లా జరుగుతుంది. పేరమ్మ ఏం

మాట్లాడుతుంది? బుచ్చమ్మలా గుడ్లప్పగించి అల్లా నిలబడి చూస్తూ వుంది. పేరమ్మ ఫాషన్‌గా వుంటుందిలే. ఇదుగో యీ సినిమాలొచ్చింతర్వాత అది మరీ సినిమాస్టార్‌లా తయారైంది. మా ఆవిడా, సరోజ యిచ్చిన జాకెట్లే వుంటాయి నా జనను. వీళ్ళకి సైజుకుదరక దానికి బహూకరిస్తూంటారులే. దాన్నిచూసి సరోజ అనుకుంది కాబోలు-ఇంగ్లీషులో సంభాషణ సాగించింది ఆవిడ. ఇదేమో సవ్వింది. మళ్ళా ఆవిడ ఇంగ్లీషులో ఏదో అడిగిందిట. పేరమ్మ లోపలి కెళ్ళి చీపురు తీసుకొచ్చిందిట వూడుద్దామనుకుని. ఆవిడ కోపంతో చరచరా నడుచుకుంటూ బైటకెళ్ళి, మామగారి డ్రైవర్ని పిలిచింది. కార్లో ట్రావెలెర్స్ బంగళా కెళ్ళిపోవడం - మామగారు పేరమ్మని మానిపిస్తానని బెదిరించడం, అది లబోదిబోమని ఏడవడం, నే వెళ్ళి సద్దుబాటుచేసి నా పంటలక్కని కుదర్చడం, వొచ్చిన అతిథుల్ని ఎల్లా వినోదపరచాలో తెలియచెప్పడం - వారి కుటుంబచరిత్రలో వొక అపూర్వఘట్టం...'

'కాసేపు నే అల్లా వెళ్ళొస్తాను. మీరు పత్రిక చూస్తూ వుండండి' అన్నాను. ప్రశ్నార్థకంగా చూశాడు ముకుందం.

'సినిమాకా ?'

ఎట్లా కనుక్కున్నాడో చిత్రం! అసలు నిజంగా సినిమాకనే బైలుదేరాను. కాస్తంత అబద్ధంఆడాను.

'డాక్టర్ మాధవయ్యగారింట్లోంచి టెలిఫోన్‌చేసి, రాత్రికి ఏం ఆటాడుతున్నారో కనుక్కొనొద్దామని బైలుదేరాను' అన్నాను.

'అయినా, అమ్మాయిలేకుండా మీరొక్కరూ సినిమా కెళ్ళడం భావ్యమా చెప్పండి? మా కళ్యాణి వూరుకోదు. నేను వాళ్ళింట్లో వుంటే ఎక్కడికెళ్ళినా ఇద్దరం కలిసెళ్ళాల్సిందే'

'ఆమెను కూడా యిప్పుడు మీతో తీసుకురాలే దేం?' అన్నాను.

'ఆవిడకి ఆటలుచూడ్డం అంటే విసుగు. లెక్చర్లు, క్లబ్బులు, పార్టీలు, ఇవేవీ గిట్టవు. నా కివి లేకపోతే గడవదు. మళ్ళా సరోజ అల్లా కాదు...'

ఆయ నింకా మాట్లాడుతూనే వున్నాడు. నేను బైటకి నడిచాను. వెడుతూ మా పనివాడు ముసలయ్యని అయ్య గారికి ఏం కావాలో కనుక్కుంటూవుండమని చెప్పి వెళ్ళాను. ఓగంటలో తిరిగొచ్చాను. ఆయన ముసలయ్యతో మాట్లాడు తున్నాడు. ముసలయ్య వింటూన్నట్లు లేదు. గోడకి జేర్లబడి కునికిపాట్లుపడుతున్నాడు.

'పోరంబోకుపొలం ఓ ఎకరం నాకప్పజెప్పు. రెండేళ్ళల్లో బంగారం పండిస్తాను. మామగారి దో రెండెకరం బీడుంది. జిల్లా వ్యవసాయశాఖాధికారినాస్నేహితుడు లే. అతనిసలహామీద కావల్సిన ఎరువు అదీ వేశాను. ఇవాళ పదివేలిచ్చి కళ్ళమూ సుకు కొంటామని ఎగబడుతున్నారు. నువ్వు రాత్రి పొలంకా డుంటావా?'

'మాట్లాడవేం ముసలయ్యా – నిన్నే అయ్యగా రేదో అడుగుతున్నారు'

'అంతే నెగండి' అని దూరంగా వెళ్ళి చుట్టముట్టించే తతంగం జరుపుతున్నాడు.

'మునలయ్య మా మామగారి పొలం కాపు. కాస్త సాయంగా వుంటాడు. ఇప్పుడు పొలంపను లేమీ లేవని ఇక్కడికి పంపించారు' అన్నాను.

పొలంలో పామునిచూసి జడుసుకునే ఘటంలా వున్నాడు. పామునిపట్టడం నేరిస్తేగాని, ఎవరికీ పొలంలో పనిచేసే అధికారం లేదంటాను. ఓసారి రావులపాడులో సాయంత్రం చేలల్లోంచి వొస్తున్నాం. కాలి కేదో మెత్తగా తగిలింది. నేను గమనించలా.

రాత్రి వెన్నెట్లో భోజనానికికూర్చున్నాం. రెండయ్యేమని నా విస్తరిముందుగా వొచ్చి పడగెత్తింది. అందరూ అదిరి పొయ్యారు. 'మీ రెవ్వరు భయపడకండి, నాకోసం వొచ్చింది' అన్నాను. కిమిన్నాస్తి. కరణంగారి భుజంపైన సిల్కుకండువా తీసి చటుక్కున గిరవాటెట్టా. దాన్ని కరిచేసి అందులో ఇరుక్కుపోయి, ఉండచుట్టుకుపోయింది. మరోసారి మైలవరం రాజాగారింట్లో...'

విను మునలయ్యా!' అని నే కేకేసి, స్నానాని కెళ్ళాను. వొచ్చాను. ఆయన మునలయ్యతో ఏదో చెప్తా గుంటూ పోతున్నాడు, పులివేట విషయం.

'చెప్పండి. చెప్పండి' అంటూ కుర్చీలో కూర్చుని పత్రిక చదువుకుంటున్నాను.

'నాకెన్నాళ్ళనుంచో పులిని దగ్గరగా నో ఫోటో తియ్యాలని మనసు. అయ్యాపురం జమీందారుబావగా రొకాయన వొచ్చాడు. నలుగు రైదుగురం అడవిలోకి ప్రయాణంకట్టాం. మేకని ఎరగాకట్టి చెట్లెక్కాం.

రెండు గంటలవరకూ నిశ్శబ్దం. తరవాత కోతులు కిచ కచలాడాయి. దూరంగా గర్జింపు వినబడింది. నే కూర్చున్న చోటునుండి మేక కనబడటంలేదు. ఎప్పుడొచ్చిందో ఎప్పు డెళ్ళిందో — మేక అరుపు నిలిచిపోయింది. మరోగంటకి దిగి మెల్లిగా నడచిపోయ్యాం. ఒక మైలు వెళ్ళింతర్వాత మేక కళే బరంలో తినగా మిగిలినభాగాలు ఆకులతో కప్పబడివున్నాయి. దానిచుట్టూ వొక వల అల్లి, అల్లిక తాళ్ళని కెమెరా క్లిక్ కి ముడేసి, కెమెరా దూరంగా పొదలో వుంచాం. పులివొస్తుంది. వలమీద కాలుపెడుతుంది. క్లిక్ మంటుంది. ఫోటో పడిపో తుంది. అదీ ఏర్పాటు. ఇంతలో ఏదో చప్పుడైంది. నాతో వున్నవాళ్లు చెట్లెక్కేశారు. వెనక్కి తిరిగితిని కదా, అరఫర్లాం గుదూరంలో నాకేసి వొస్తోంది, పెద్దపులి...'

'భోజనానికి లేవండి...'

అంది మా ఆవిడ. ముకుందం కథలో లీనమైపోయి, వినిపించుకున్నట్లు లేదు.

'అప్పుడేం చేశానని మీ వూహా? కదలకుండా వూపిరి బిగబట్టి, పులికళ్ళల్లోకి చూస్తూ స్తభించిపోయ్యాను. అది కూడా అల్లానే నిర్ఘాంతపడి నా మొహంలోకి చూస్తూ నిల బడిపోయింది. చూపు తప్పించకుండా, మెల్లగా వొక్కొక్క అడుగే వెనక్కి వేసుగుంటూ, వో ఫర్లాంగు వొచ్చేశాను. అది విసుగెత్తి పారిపోయింది...'

'భోజనానికి...'

'ఆనాడు నేను కదలివుంటే, పులికి భోజనం దొరికి

వుండును. నువ్వింకాడు నాకు భోజనం పెట్టే అవకాశం కూడా లేకపోను...'

ఒహోహో హో! హో! అంటూ ముకుందం దీర్ఘంగా నవ్వి, ఆ కుర్చీలోంచి లేచి పడక్కుర్చీలో కాస్త జాచి విశాలంగా పడుకున్నాడు.

పన్నెండున్నర దాటింది; నా కాకలిగావుంది. పుట్టంతా మునిగిపోయినట్లు ఆయన్ని నో ప్రశ్న అడిగాను.

'ఏమండీ — వేటకి వెళ్ళినప్పుడు, తుపాకులూ అవీ తీసుకెడతారుగదా, మరి పెద్దపులి మీాదకి వొస్తున్నప్పుడు తుపాకీ పేల్చలేకపోయారా?'

ముకుందంగారికి చాలా కోపం వొచ్చింది. ఆయన దగ్గర తుపాకీ వుండివుంటే ఆ క్షణంలో నన్ను పేల్చేసి వుండును, ఆ ప్రశ్న అడిగినందుకు.

'ఇంకా నయం — మీాకు ప్రతివిషయం, తుపాకీ విషయం బొత్తిగా తెలీదనుకుంటా. తుపాకీ సరైన పొజిషన్‌లోకి తీసుకురావడానికి కొంత చేతులకదలిక అవసరం. ఏమాత్రం కదలిక జరిగినా, వెంటనే వొచ్చి మీాదపడి చంపేస్తుంది పులి. అంచేత దానికళ్ళల్లోకి చూస్తే అది భయపడి పారిపోతుంది. అట్లాంటి సందర్భాలలో మన తెలివి పనిచెయ్యదు. శరీరం బుద్ధికి తెలీకుండా, తన జాగ్రత్త అది పడుతుంది. ఓసారి అరవిందుని ఆశ్రమానికెళ్లాం — కళేబరస్వామితో.

రాత్రి విడిదిలో మంచాలున్నాయి, పక్కలేసి సిద్ధంగా. స్వామీాజీ వొట్టి క్రింద సంచీ దిండుగాపెట్టుగుని పడున్నాడు. మంచంమీాదకి రండి అన్నాను. వొద్దు, అందరం కిందే పడు

కుంటాం అన్నాడు. ఆయనమాట తీసెయ్యలేక, అల్లాగే పడు కున్నాం. ప్రొద్దున్నే అక్కడవాళ్ళొచ్చి మంచం సర్దారు. జానెడు పొడుగు జెర్రి, దిండుకింద విశ్రమిస్తోంది. అంటే ఏం జరిగిందన్నమాట. మంచంమీద అపాయం వుందిస్మా అని ఆయనశరీరం పసికట్టిందన్నమాట. – పంచేంద్రియాలు కాక, ఆరోశక్తి అన్నమాట. అరవిందుడు వ్రాశాడు కూడాను – ఒక యోగి హిమాలయ పర్వతాలలో తపస్సుచేసి ఆత్మశుద్ధి సాధించినందువల్ల లోకాని కేం వుపయోగం అని వాక ద్వార గారు ప్రశ్నించారట. అప్పుడు ఆయన అన్నాడుట...'

'చాలా పొద్దోయింది. మీకోసం క్లబ్బులో అందరూ కనిపెట్టుకుంటారేమో' అన్నాను.

'నాకోసం ఎవ్వరూ కనిపెట్టుకోరు. ఓ ఐదునిమిషాలు చూస్తారు – హాయిగా తింటారు. ఎవరాకలి వారిది...'

'మరి మీా కాకలిగా లేదా?'

'ఆ ప్రశ్నకి సమాధానం మా కళ్యాణే చెప్పాలి. ఓసారి ఆమే నేనూ వాళ్ళ చుట్టాలింటికి పెళ్ళి కెళ్ళాం...'

'నా కాకవేస్తోందండి – మీారూ లేవండి – భోజనాల దగ్గర మాట్లాడుకుందాం' అన్నాను. ముకుందం మాటాడు తూనే వున్నాడు. నేను భోజనానికి లేచి ఆయన్ని కుర్చీలోంచి లేవదీయబోయాను.

'కొందరిలా నాకు వేళకు భోజనం అనే పట్టింపులేదు. అప్పుడప్పుడూ భోజనం మానెయ్యడం మామూలే – మీారు కూర్చుని కానివ్వండి. ఏం? ఎంతవరకూ చెప్పాను! ఆ_కళ్యాణి నేనూ వెళ్లాం. వాడ్డించారు...'

'వొడ్డించాను. లేవండి—' అన్నది ఆవిడ.

'మీరిద్దరు కూర్చుని తింటుంటే చూడాలనివుంది. కూర్చోండి.'

వొంటిగంటన్నరైంది. మేం లేచాం. తాంబూలం వేసుకున్నా. ఆయన కాస్త మజ్జిగమాత్రం పుచ్చుకున్నాడు. మైసూరులో తాంబూలాన్నిగురించి చెప్పడం మొదలెట్టాడు. నాకు నిద్రొస్తోంది. ఆదివారం వోగంట నిద్రించడం నా కల వాటు. ఆవులించాను. కాసేపు విశ్రమిస్తారా - అని స్వగతంగా అడిగి, గదిలో పక్కసర్దాను. మైసూరు దసరావుత్సవాలని వర్ణిస్తున్నాడు.

'ఇల్లా వుపవాసా లుంటే మీరు నీరసించిపోరు? ఆక లితో కబుర్లేంచెప్పగలరు?' అని తెగించి అడిగేశాను.

'ఆ ప్రశ్నే మా కళ్యాణీ అడుగుతుంది. చాలామందికి నిద్ర, తిండి, అవసరం. నా కవంత ముఖ్యంకావు. ఓసారి రాజా రావుగారింట్లో పేకాటకి కూర్చున్నాం...'

ఇంతలో నీళ్ళల్లో మునిగిపోతున్నవాడికి తాడు దొరికి నట్లు, పక్కింటి కుటుంబరావు, పత్రిక తీసుకెడదామని వొచ్చాడు. వొకర్ని వొకరికి పరిచయంచేశాను. కుటుంబ రావు స్కూలుమేష్టరు. ముకుందంగారు వెంటనే ఆయనచదువు, మేష్టర్లు, పరీక్షలు అనుభవాలు చెప్పడం లంకించుకున్నాడు. అమాయకుడు కుటుంబరావు ఆ యింద్రజాలంలో చిక్కు కున్నాడు. నే వెళ్ళి వెన్ను వాల్చాను.

లేచేటప్పటికి మూడు కావొస్తోంది కుటుంబరావులేడు. మా ఆవిడుంది. సరోజ చదువువిషయం చెబుతున్నాడు.

'స్త్రీలముందు అనకూడదుగాని. పురుషుణ్ని ఘనకార్యా లకి ప్రేరేపించేది స్త్రీలే - ఆ స్త్రీలే ఆ ఘనకార్యం కాస్తా సాధించనీకుండా ఆటంకపరుస్తారు. లాకాలేజీలో సుశీల అని వుండేది. ఆమె మెప్పుకోసం నులయప్పన్ అనే మళయాళీ సోద రుడు బాగా చదివి యూనివర్శిటీ ఫస్టుగా ప్యాసయ్యాడు. ఎమ్. ఎల్. డిగ్రీ తెచ్చుకున్నాడు. వారిద్దరూ వివాహం చేసు కున్నారు. అంతే - అతన్ని కోర్టుకెళ్ళనివ్వదు - ఇరవైనాలు గ్గంటలూ తననిచూస్తూ, మెచ్చుగుంటూ, వినోదించమం టుంది. ఏమైందని మీ ఊహ - ఆరునెలల్లో ఆమెని విడిచి పెట్టాడు...'

సవ్వడం సాగించాడు. ఆవిడను కాఫీ విషయం చూడ మని లోపలికి పంపించాను.

'మీరు మొహం కడుక్కోండి. కాఫీ తాగి, అల్లా బైలు దేరుదాం. మీ క్లబ్బులో ఆటలకి టైమవుతోందేమో...' అన్నాను.

'నేను మా చెన్‌లో ఆడటం అనేది దైవాధీనం. వాళ్ళకీ తెలుసు. అందుచేత నాకు ప్రతిగా మరోఆటగాడు లేకుండా నన్ను పంపించరు. ఓసారిల్లాగే ఊటీ వెళ్ళాం...'

నా గుండెలో రాయిపడింది. ఈ లెక్కని, బైటకెళ్ళ డానికాని, మరోపని చూసుకోడానికాని వీల్లేదు. ఏం చెయ్యను?

'వారి నావిధంగా భంగపర్చడం భావ్యంకాదు. పదండి.. నేనూ వొస్తాను. మీ ఆట చూాళ్ళేదు...' అన్నాను.

'నా ఆట ఇవ్వాళ డేముంది; యీపూట చూడకపోవడమే మంచిది. నే ఆడకపోవడం నాకూ మంచిదే. అదుగో ఆ రాజమండ్రిలో చెయ్యీ, కాలూ, రెండూ వొకేసారి బెణికాయి. డాక్టర్ నెలవరకూ కదల్చకపోవడం మంచిదన్నాడు — నాకు పిలుపడుతుందా. పీళ్ళు నువ్వొస్తే కాని వల్లకాదని చంపుకు తింటారు. కాళ్ళూ చేతులూ మెదణ్ని పనిచెయ్యనియ్యవు. ఆఖరికి బ్రిడ్జికూడా యివాళ ఆడలేను.'

'పోనీ, మనం వెళ్ళి చూస్తూ వాళ్ళకి హుషారిద్దాం—'

లాభం లేకపోయింది. పరమశివన్ అనే తమిళసోదరుడి వృత్తాంతం చెబుతున్నాడు. నే నిప్పుడంతా ఏకరువుపెడతానని భయపడకండి. అది నాతరం కాదు. ఆపూట ఆయన మా యింట్లో వుండగా మాట్లాడినవన్నీ పూరాగా వ్రాయాలంటే సవాలతు గ్రంథం అవుతుంది. నేనే కాదు — ఎవ్వరికీ అది సాధ్యంకాదు. ఆయన వొక ఏడాదిలో మాట్లాడినవాటిని వ్రాయాలంటే, వో డజనుమంది చిత్రగుప్తులు, తమఅసిస్టెంట్లతో ఐదారుసంవత్సరాలు కృషిచేస్తే సాధ్యపడుతుందేమో — అదేనా షార్టుహాండులో వ్రాయడం వారికి వొచ్చునంటే మాట. ముకుందం పొట్టిగా, సన్నగా వుంటాడు. గిరజాలజుట్టు, చామనచాయ, గడ్డంకింద మచ్చ, కళైనమొహం. కంఠం సన్నంగా వుంటుంది. స్ఫుటంగా, ప్రతిఅక్షరం సాగదీస్తూ నోరారా ఉచ్చరిస్తాడు. అత నొక ధ్వని ప్రచారక యంత్రం. ఒక భాషా సంస్థ. కాలం నిల్చిపోనట్లు, గోళాల పరిభ్రమణం ఆగిపోనట్లు, ఆయనలో వుద్భవమయ్యే ధ్వనిపరంపరలకి విరామంలేదు. అడ్డుప్రశ్నలు, ఊకొట్టడాలు ఆయన కక్కర్లేదు. వింటున్నట్లు

తల పంకించడంతో నిమిత్తంలేదు. మనం చూస్తున్నప్పుడే సూర్యుడు కాంతికిరణాలను ప్రసారంచేస్తున్నాడా? మనం కోరినప్పుడే నిండుచంద్రుడు దర్శనమిస్తున్నాడా? ప్రియురాలొచ్చేవరకూ ఆగమంటే పువ్వు పరిమళించడం మానుకుంటుందా?/ నిద్రపోయిన కాసేపు మౌనంగావుంటాడనుకుంటున్నారా? అది భ్రమ. మేఘం వెనకాల సూర్యుడు వెలుగు తూవుంటాడు. మనకి కనబడడు. శిఖరం వెనుక చందమామ మనకి కనబడకపోవొచ్చు. అంతమాత్రంచేత లేడంటామా? ఎడారిలో వాడినపువ్వు, సంద్రాలలోతుల్లో ధగధగ మెరిసే వజ్రం – మన కేం తెలుసు? మనం ఎంత అల్పులం! ఎక్స్‌రే యంత్రాన్ని ప్రయోగించి నిద్రిస్తుండగా ఆయన మెదడును పరికించి ఒక మహాకావ్యం అల్లుతూ ఉంటుంది ఆమెదడు. మెదడులో ధ్వని కదలికని ప్రాసెపరికరాన్ని యే శాస్త్రజ్ఞుడో ముందు ముందుతయారుచేసితీరుతాడు. అప్పు డింక ఆధునిక యుగంలో మహాకావ్యాలలోపం వుండదు.

ఆరు కావొస్తోంది. ముకుందంగారు స్వీయగాథలోపడ్డాడు. తనని భార్య కళ్యాణి ఏవిధంగా ప్రేమించి పెళ్ళిచేసుకున్నదీ – పొరబాటు – ఏవిధంగా పెళ్ళిచేసుకున్న తర్వాత, ప్రేమించడం మొదలెట్టిందీ. అదే శాశ్వతమైన ప్రేమ – ప్రేమంటే ఏమిటి? ఒక అరగంట లెక్చరిచ్చాడు. సొమ్మసిల్లి పోయ్యాను. ప్రేమలో వైరాగ్యానికి తావుందా? పవిత్రమైన ప్రేమ యీ యంత్ర యుగంలో సాధ్యమా? మార్క్స్ సిద్ధాంతాలకి ప్రేమకి వున్న సంబంధం ఏమిటి? పేట్లోఏమన్నాడు? వేమన్న పద్యం. చూడండి వాల్మీకిరామాయణం తీసుకోండి. పోతన్న భాగవతం తియ్యండి.

అమెరికా విడాకుల తఫిసీళ్ళు — మాస్కోలో విడాకులసంఖ్య — సంతాననిరోధం ఆవశ్యకత — పెరిగిపోతున్న జనాభా — మన దేశంలో మూఢాచారాలు.

'నాకు పిల్లలులేరు. వుండరుకూడా. వుంటే నాజీవితంలో వున్న ఆనందం వారికి సాధ్యంకాదు. ఆస్తి పంచుకుంటారు. ప్రేమ పంచుకుంటారు, సంతోషం పంచుకుంటారు. వారికి సంతానం కలుగుతుందిగా! నేను తాతనవుతాను. కళ్యాణి అమ్మమ్మవుతుంది. వారిసంతానం బలహీనులవుతారు. ఆస్తి సన్నగిల్లిపోతోంది. వారిసంతానానికి తినేటందుకు తిండివుండదు. సంఘపతనం...'

ఆయన సంతానం కూడా ఆయనలాగే తయారవుతే, యింకేమన్నా వుందీ? ఊహించలేకపోయ్యాను.

'నా సంతానం మూగవాళ్ళవుతారు — అమ్మపోలికే ఐతే — ఎందుకంటారా? కల్యాణి అంత నాలా మాటకారి కాదు. ఆవిడ కంఠమాధుర్యం వొక అపూర్వ అనుభవం...'

ఏడుకావొస్తోంది. ఏమిటీ చెయ్యడం? ఆవిడ కాస్తంత టీ, దోసెలు తెచ్చింది. ఆయన దోసెలు తిన్నాడు. నా పళ్ళెం లోనివి కూడా దగ్గరకు లాక్కుని కబుర్లుచెబుతూ తినేశాడు. టీ త్రాగాం. ఇంతలో దైవం కటాక్షించాడు. ఫైరింజన్ మా గుమ్మంముందు నుంచి చప్పుడుచేస్తూ వెళ్ళింది. ఎక్కడో ఇళ్ళు తగలడుతున్నాయంటూ ముసలయ్య వచ్చాడు. 'రండి చూ స్తాం' అంటూ ఆయన్ని లేవతీసి మెట్లకిందికి నడిపించాను. వెనక అహోబలరావుగారిల్లు తగులడిన చరిత్ర చెబుతున్నాడు. నడుచుకుంటూ వెళ్ళాం. క్లబ్బుకి కొంచెం దగ్గరలో గుడిసెలు

తగులడుతున్నయి. క్లబ్బులోవాళ్ళుకూడా చూడ్డానికొచ్చారు. ఆ ఎరుగున్నవాళ్ళగుంపులో కలిసిపొయ్యాడు. మళ్లా రాత్రి కనిపిస్తా నన్నాడు. తప్పకుండా అన్నాను. ఆ క్లబ్బుమిత్రుల్ని పట్టుకున్నాడు. అంతా ఆ ప్రవాహంలో కొట్టుకుపొయ్యారు. నే యింటి కొచ్చేశాను.

ముకుందాన్ని మళ్ళా మూడేళ్ళ తర్వాత కలుసుకున్నాను. ఆరోజుల్లో పెద్ద గాలీ వానవొచ్చి, రైళ్ళు నిలిచిపోవడం జరిగింది. రైళ్లుతిన్నగాలేవని మా ఆవిడపుట్టింట్లో వుండిపోయింది. కారియర్ భోజనం తప్పిందికాను.

సాయంత్రం అయ్యింది. రైళ్ళవిషయం కనుక్కుందామని బైలుదేరుతుండగా మెట్లమధ్యలో ముకుందం డీకొన్నాడు. ఏడాదిక్రితం ముకుందం భార్య టైఫాయిడ్ జ్వరం వొచ్చి చనిపోయింది. సానుభూతి జాబు వ్రాశాను. కలుసుగోడం ఇదే మొదటిసారి. పరామర్శకి వాక్యాలు కూరుస్తుండగా ముకుందం వాటిని వుచ్చరించే అవకాశం యివ్వకుండా తనే సాగించాడు.

'ఈ రోజుల్లో రైళ్ళు మరీ అధ్వాన్నమయ్యాయనుకో. ఆలస్యంగా రావడానికి, నిలిచిపోడానికి యీ తుపాను వోసాకు. వుత్తప్పుడు ప్రతి రైలు వోరోజుఆలస్యం. తుపానో స్త్రీవో వారం అంతే తేడా, గుంటూరునుంచి బండిదిగాను. ఎక్స్ప్రెస్ పది గంటలు లేటు. సరే ఆప్లాట్ ఫారంలో యిరుక్కుని యేజబ్బో తగిలించుకోడం యెందుకని, మిమ్మల్ని చూసిపోదామని వొచ్చాను. అర్జంటుగా ఢిల్లీ కెళ్ళాలి.

'మావూళ్ళో రైతులంతా – భూముల్ని గురించి వో కొత్తశాసనం వొస్తోందిగా – దానిలో తికమకలు చాలా

వున్నాయిలే. వారికున్న అభ్యంతరాలని వో పిటీషన్ ద్వారా, ఢిల్లీలో కేంద్రప్రభుత్వానికి విన్నవించమని, ఆ పిటీషన్ వ్రాయించి, ఆ నాయకత్వం నామీద పడేశారు. ఇట్లాంటివి చాలా చేశానులే. వెనక గుర్నాథం గారి ఇంటి తగాదా – ఢిల్లీకి తీసుకెళ్ళాను. ఇళ్ళశాఖవారు నే ఎత్తిన లాపాయింట్లకి ఖిన్నులై, సుప్రీమ్‌కోర్టులో ప్రథమస్థానం వహించనందుకు ఆశ్చర్యపడ్డారు. మనకెక్కడ తీరుతుంది. అయినా, కళ్యాణి పోయిం తర్వాత, నా పాతవ్యాపకాలన్నీ మానుకున్నాను. జీవితంపట్ల నా దృష్టే మారిపోయింది. నే నిప్పుడేపీ పట్టించుకోడంలేదు. ఇప్పుడుగూడా ఆ రైతులంతా చంపుకుతింటే, సరే పరోపకారార్థం యీ శరీరం అన్న సామ్యంగా, ఊ అన్నాను. ఇంక వో విషయం నెత్తినవేసుగున్న తర్వాత, దానంతు తేల్చేనరకూ వూరుకోనని నీకు తెలుసుగా!'

'పాపం కళ్యాణి...'

'ఏం పాపం. పుట్టింతర్వాత చావు తప్పదుకదా. అన్ని మంచిలక్షణాలుండీ, వొక ఆదర్శప్రాయమైనవ్యక్తిగా, నలుగురికీ కన్నెర్రగావున్న కళ్యాణి చాలాకాలం బ్రతికదని లోలోపల అనిపించేదిస్మా! అంతమంచిగా వుండకూడదనుకో– యీ ప్రపంచంలో దేవుళ్ళు వోర్చలేరుట. గ్రీకు పురాణగాథలు...'

'రండి లోపలి కెడదాం...'

'ఎవ్వాళ్ళం టైఫాయిడ్ అనుకోలేదు. అరడజనుమంది స్పెషలిస్టులు పూనుకున్న రోగి ఆయువు మూడినట్లే. ఇరవైరోజులయ్యాక ఫలానాఅని నిర్ణయించారు. కాంప్లికేషన్ వుందేమో చూడండన్నా—నామాట పెడచెవినిపెట్టారు. ఆమెకు తెలుసు

బ్రతకనని. నన్ను దగ్గరకు రమ్మంది. మంచంబడ్డీమీద కూర్చు న్నాను. నా రెండు చేతులూ పట్టుకుంది. ఆమెకళ్ళు చాలా పెద్ద విలే. నీరసించిందేమో, మరీ పెద్దవిగా కనిపించాయి. కన్నీ రుతో, 'మీరు సరోజను చేసుకోండి' అంది. నాకు ఏడుపులో నవ్వొచ్చింది.

చనిపొయ్యేవారికి బ్రతికున్నవారంటే అంత తాపత్ర యం వుంటుంది కాబోలు!'

'రండి...'

'లోపలికెందుకు – బైటకెళ్ళి టీ తాగొద్దాం. ఈ ఆడా ళ్ళున్నారే – భలే అసాధ్యులబ్బాయ్. వాళ్ళకి కొన్ని విష యాల్లో దూరదృష్టి వుంది. ఏకాంతంగా మొగాడు పొయ్యే పోకిళ్ళు, వేసేవేషాలు, యిట్టే పసిగట్టేస్తారు. వాళ్ళింటిపక్కన మోహనరావని వుండేవాడు. గౌరవమైన కుటుంబీకుడు. వాళ్ళింట్లో పనిచేసేపిల్ల నోసారి కళ్యాణితో అన్నదిట ఏదో మాటల సందర్భంలో 'అమ్మగోరుచాలామంచివారండి.' అమ్మ గోరంటే మోహనరావు సతీమణి అన్నమాట. ఆ రాత్రి కళ్యాణి నాతో అంది – ఏమందో తెలుసా? 'ఆ పనిపిల్లకి ఆరో మాసం – తండ్రి మోహనరావు ఆ పనిపిల్లని తీసుకెళ్ళి పొయ్యాడు. ఎందుకు చెప్పొచ్చానంటే, కళ్యాణి విషయం యిట్టే గ్రహించింది.'

'ఇటు రండి – రోడ్డునడుం గా లారీలు అపీను.' అని ఆయన్ని పక్కగా లాగాను. హోటలుకెళ్ళాం.

'సరోజ పెళ్ళంటే యిష్టంలేనట్లు, మొగాడంటే గిట్ట నట్లు, నిర్లక్ష్యంగా ప్రవర్తిస్తుందా – అదంతా నటనే ననుకో.

నన్ను తెగ వేళాకోళం చేసేదిలే. సరోజ వాళ్ళకక్కంత చక్కం దికాదు. కాని అంతకంటె గడసరి – నేనో – ఉత్త అమాయకుణ్ణి. చూ ఆవిడన్నట్లు, సరోజనిగురించి నాకే యితర అభిప్రాయం, అప్పుడూ లేదు ఇప్పుడూ లేదు. కళ్యాణిని తృప్తిపరచడంకోసం సరేలే, అని వాగ్దానపూర్వకంగా అన్నాను. కాని నాకు నిజంగా ఆమెను చేసుకోవాలన్నవుద్దేశం లేదు. ఎందుకంటావా, మనది బిజీ లైఫ్ – పెండ్లికి ప్రేమకీ టైం లేదు. ఈ ఆడాళ్ళున్నారే, మన జీవితం అంతా వారి సముఖానా, వారి ఆరాధనలో గడపమంటారు. నాకది సాధ్యంకాదు. సరోజ తల్లికూడా ఆమెను చేసుకోమని చాలామందిచేత చెప్పించింది. ఆఖరికి ఏమైందో తెలుసా?'

టీ త్రాగి మళ్ళా యింటివేపు బైలుదేరాం. అతను మాట్లాడుతున్నానే వున్నాడు. నా ఆలోచనలు నేను వేరే సాగిస్తున్నాను. ముకుందానికి వస్తుసేకరణలో పక్షపాతంలేదు. అతని కన్ని వస్తువులూ, ఉదంతాలూ, వ్యక్తులూ సమానమే. అన్నీ అతని వాగ్దేవిని సమంగా పురికొల్పి, సమమైన కీవితో ధ్వనులను ప్రసారంచేస్తాయి. భార్య మరణం, సరోజపెళ్ళి, గుర్నాథంగారియిల్లు, హాకీ ఆటలో రంగయ్య నాయుడు వోటమి, కిల్లీలో సున్నం ఎక్కువవడం యివన్నీ అతనికి మహాకావ్యాలే. ఎక్కువ తక్కువలు లేకుండా వేదాంతిలా నిశ్చల మనస్కుడై వితర్కిస్తాడు. మానం యోగితపస్సు; భాష, ధ్వని యితని తపస్సు, ఊహాద్వారా ఒక ప్రపంచాన్ని శాసించాడు. ఆ జగత్తుకి అతను చక్రవర్తి. మనం అంతా అతని

ప్రజలం. రాజుగారు మాట్లాడేటప్పుడు, అందరూ నిశ్శబ్దంగా వుండాలి.

అతను చవిచూడని అనుభవం లేదు — లోనుగాని ఉద్రేకంలేదు. జయించని తృష్ణలేదు; తరచి చూడని రహస్యానుభవంలేదు, కనని కలలేదు. ఆడని అబద్ధంలేదు. తెలియని సత్యంలేదు. రాజ్యవిస్తీర్ణము, సరిహద్దులు తెలియని చక్రవర్తి లాగా, భార్యమరణంతో అతను మానసికంగా పేద్రేకి పోయ్యాడు. జీవితగమనం వేగం తగ్గి నిదానంగా జరుగుతోంది — కాని, అతని ఆరాటం, ఆవేదన వేగిరపడుతున్నాయి. ఏదో సిద్ధాంతం, సందేశం, జీవితదృక్పథం అల్లి మనందర్నీ అందులో చిక్కించుకుని స్థిమితపడదామని అతనికి తెలియని సంకల్పం లాగుంది. ఏదో భార్యపట్ల చిన్న అపచారంచేశాడు. దాన్ని తనకు తాను సమర్థించుకుని, పోయినవ్యక్తి క్షమాపణ పొంది, సమాధానపడటంకోసం, యీ వేగిరపాటు — యీ భాషాప్రయుక్తవ్యక్తి స్వైరవిహారం, యీ నాదబ్రహ్మ స్మశాననృత్యం, యీ వాగ్గేయకారుని చివరి ముక్తాయింపు.

'ఏమైందని అడగవేం ?' అంటున్నాడు వెర్రివాడు. అతన్ని గూర్చిన ఆలోచనలు నన్ను వేదాంతశిఖరానికిచేరేశాయి. ఏది, ఏమైతేఏవరి కొక్కవాలి. అనంతవిశ్వంలోని ప్రచండ నిశ్శబ్దాన్ని ఒక్కమాటతో, వొక్క అర్థశూన్యమైన ధ్వనితో ప్రాచీనప్రశాంత గాంభీర్యాన్ని భంగపరుస్తున్నాడా యీ వెర్రి మానవుడు !

పైకి మాత్రం 'చెప్పండి' అన్నాను.

'సరోజ నన్ను చేసుకోనని కచ్చితంగా చెప్పేసింది. ఎందుకనీ? ఆమెకు నామీద వుండబట్టేగా. తనకు నామీద వున్న ప్రేమని మరోలా ప్రకటించలేకపోయింది. అక్క బ్రతికివున్నప్పుడు ఎంత గారం, ఆప్యాయత, ఆదరణ, స్నేహం చూపించిందనుకున్నావ్! అది వెన్నెలరాత్రి. కళ్యాణి రంగమ్మగారితో గుళ్ళోకి కెళ్ళింది. అప్పుడే క్లబ్బునుంచి వొచ్చి స్నానంచేసి, డ్రెస్ చేసుగుంటున్నా. గదిలో కొచ్చింది సరోజ. అద్దంలో నా మొహంకేసి చూసింది.

'నువ్వు ఆలయానికి వెళ్ళలేదా?' అని అడిగా.

'ఆ ప్రశ్న నేనే అడుగుదామనుకుంటున్నా—నా కేం కోర్కెలులేవు' అన్నది. 'అంటే?' అన్నాను.

'పిల్లలు కావాలని వొక్క భార్యమాత్రం ప్రదక్షిణాలు చేస్తే చాలదు. నువ్వూ చేయాలి' అంది, 'మంచి భర్తని ప్రసాదించమని నువ్వూ కోరుకోవొచ్చుగా' అన్నాను దెప్పుతూ. 'నా కట్లాంటికోర్కెలూ లేవు, నమ్మకాలూ లేవు' అంది. 'అంతా మానవప్రయత్నమేగాని దేవుడిప్రమేయం లేదంటావు. నీ నమ్మకాలు, ఆదర్శాలు, ప్రయత్నాలు, వాటిఫలితాలు కాస్తంత యీ అల్పుడిచెవిని వడెయ్యి' అన్నా వేళాకోళంగా.

'ప్రయత్నం చెయ్యనిదే నాకు పెళ్ళి కాదంటావ్?'

'పిల్లలకోసం మా ప్రయత్నంలాంటిదే అనుకోకూడదూ?' అని, తువ్వాలు బుజానవేసుకుని డాబామీదికి నడిచాను. నా సంభాషణంతా అద్దంలో సరోజతోనే. నా కేసి అదోలా చూసింది — అట్లా గనిపించింది. పదినిమిషాల్లో డాబామీదికి తనూ వొచ్చింది.

'కోపం వొచ్చిందా ?'

'ఎవరిమీద ?'

'నామీద'

'ఎందుకు ?'

'మొగాళ్ళ కెందుకు కోపమొస్తుందో నాకేం తెలుసు ?'

'ఇంకా నీకే వొచ్చింది కోపం, అవునా ?'

'ఎందుకో ?'

'స్త్రీమనస్సు తెలియ బ్రహ్మతరంబా ?'

'పోనీ తెలిసినంత వరకూ చెప్పు – భయంలేదు. రోడ్డు వెంపు చూస్తున్నాలే. అక్కయ్య రావడం లేదు' అన్నది. నాకు నిజంగా కోపంవొచ్చింది. 'అక్కయ్యంటే నువ్వు భయ పడాలి – నీమనస్సులో ఏదో వుంటే' అన్నాను. సరోజకీ కోపం వొచ్చినట్లుంది. 'అక్కయ్యముందు నీ అమాయకపు అవ తారం నాకు తెలియదనా – అక్కయ్యకి తెలీదనుకోకేం – నా మనస్సులో ఏదో వుందిట. మహా కనిపెట్టావులే–నామనస్సులో ఎవరున్నా లేకపోయినా, నువ్వుమాత్రం లేవు' అని కిందకి వెళ్ళి పోయింది. అది ప్రేమ కాకపోతే, ఏమిటంటావ్?'

ఇంటికి చేరుకొని వరండాలోకి కుర్చీలు లాక్కుని కూర్చున్నాం. భోజనానికి హోటలికి కెళ్ళడమా, కారియర్ తెప్పించడమా అన్న ఆలోచన సాగనియ్యకుండా మళ్ళీ మొద లెట్టాడు. ఇంక రాత్రంతా జాగారమే ఏ పరమాత్మకీ నాపైన కటాక్షం కలగదూ! నేను మాట్లాడడం మొదలెడితే! – ఒక యత్నంచేశా.

'చూడండి - మీరు సరోజపై మరికొంత అప్యాయత కనబరిస్తే......'

'చాల్లెండి; సరోజవిషయం మీరెరుగరు. కొందరు స్త్రీ లంతే. వాళ్ళని తిట్టి, హింసించి, బాధపెట్టినవారిని గాని కనికరించరు. ఓసారి......'

ఇంక లాభంలేదు. ఆ యత్నం విరమించి, చంద్రుడికేసి చూస్తూ నా పగటికలలు కంటూ కూర్చున్నాను. పగటి కలలు మానవహృదయానికి స్వర్గంలాంటివి. నాకు క్రాస్ వర్డ్ ఫజిల్ లో ఇరవైవేలొస్తే ఎల్లా ఖర్చుపెట్టేదీ వూహించుకుంటాను. సరోజను- నే చూళ్ళే దనుకోండి - వివాహమాడి వుంటే నా జీవిత మెల్లా వుండేదీ వూహించుకుంటాను. ముకుందం కబుర్లని కళ్యాణి ఎల్లా భరించగలిగిందో? ఆమె దగ్గరకూడా యిల్లాగే మాట్లాడతాడా - ఆవిడ వింటుందా? ఇప్పుడు ముకుందం ఏమంటున్నాడో విందామని పగటికలని తుడిచేసి, అతనికేసి చూశాను.

'మా ఆవిడంటుంది - నేను తనదగ్గర వున్నప్పుడుకంటే దూరంగా వున్నప్పుడు తనకి దగ్గరగా వున్నట్లు వుంటుందిట. అల్లాగంటుందిగాని, దూరంగా వుంటే 'ఎప్పొడొస్తారు?' అని టెలిగ్రాంమీద టెలిగ్రాం లిస్తుంది. దగ్గరగావుంటే ఎప్పుడు వెడతాడురా బాబూ - అన్నట్లుగా ప్రవర్తిస్తుంది - మీకూ అల్లాగే అనిపిస్తోంది కాదూ?'

ఒక్కసారి ఉలిక్కిపడి కుర్చీలోంచి లేచాను.

'ఇంకా నయం - ఎంతమాట!' అన్నాను. ఇంక నాకు ఆ రాత్రికి మోహంలేదు. హాయిగా ఆయనకే లొంగిపోయి,

ఆ ధ్వనిసాగరంలో పూర్తిగా మునగడం మంచిదనుకుంటూం డగా, దైవం నా భక్తికి మెచ్చి రంధామ య్యని పంపించాడు. తుపానులో రైలు దొరక్క యిరుక్కుపోయిన వ్యక్తులలో పరంధామయ్య ఒకడు. నాకు స్నేహితుడు. ప్రసిద్ధ రచ యిత. ఆయన్ని ముకుందానికి వప్పగించి నేను కాస్తంత స్వేచ్ఛ పొందొచ్చు.

'పరంధామయ్యగారని – 'హాయిగొల్పే హానాలులు' అనే యాత్రా గ్రంథం వ్రాశారు. అమెరికా, జపాను దేశాలు తిరిగొచ్చారు' అని ముకుందానికి పరిచయంచేశాను.

'అయ్యో! ఆయన్ని ఎరక్కేం... వెనకటికి వోసారి చెళ్ళ పిళ్ళ వెంకటశాస్త్రిగారికి సజ్జాపురంలో సన్మానం తలపెట్టారు. మా మావగారితండ్రి అధ్యక్షులుట......'

పరంధామయ్య హితం అనుకుని, కారియర్ విషయం చూస్తానని బైటకొచ్చి, నిశ్శబ్దంగా గాలి పీల్చానని రహస్యంగా ఒప్పుగుంటున్న స్వార్థపరుణ్ణి.

బస్‌స్టాండ్ దగ్గర గాని ముసలయ్యకి చుట్టకాల్చుకునే టందుకు సరైనస్థలం దొరకలేదు. అక్కడ దొరికాడు. తీసు కొచ్చి, కారియర్ యిచ్చి హోటల్‌కి పంపించాను. ఎనిమిది కావొస్తోంది. పరంధామయ్య – ఆ సాహిత్యసభల్లో గంటలు గంటలు ఉపన్యసించే పరంధామయ్య – ఆ ప్రవాహంలో వుక్కి రిబిక్కిరవుతున్నాడు. నన్ను చూడగానే లేచాడు.

'ఇంతకీ యీాయ నెవరో పరిచయం చేశావు కాదు' అన్నాడు కాస్తకోపంగా. సమాధానం చెప్పేప్రాప్తి నాకు లేదు. ముకుందం దొరక పుచ్చుగున్నాడు.

'నేనూ రచయితనే — ఓ వెయ్యిపేజీల గ్రంథం వ్రాశాను'

'ఎప్పుడూ చెప్పారు కారేం. అచ్చయిందా?' అన్నాను ఎల్లాగో సందుచేసుకుని.

'అంటే బుర్రలో వ్రాశాను. కాగితంమీద వ్రాయడం ప్రారంభించాలి. చాలా పెద్దగ్రంథం, రెండువేల పేజీలు పట్టొచ్చు. ఇంకా పేరుపెట్టలేదనుకో—'

'ఏం పేరుపెడితే బాగుంటుందంటారు ?'

'విషయమేమిటో తెలిస్తే...' పరంధామయ్య వాక్యం మరోలోకంలో పూర్తవుతుంది.

'అదే చెబుదామనుకుంటున్నా. మొన్న వ్యవసాయ శాఖవారికి పిటిషన్ పెట్టానా — నేచూ లాయర్నే — ఐనా లా పదాలు వాడకుండా, అతిసులువైన సరళమైన భాషలో వ్రాశానేమో — ఎందుకంటే మా మామగారియింట్లో వంటా యన శరభయ్యకి కూడా యిట్టే అర్థమైంది. విషయం బోధ పడగానే ముక్కుమీద వేలేసుకున్నాడు.'

పరంధామయ్య దగ్గరుండడంవల్ల కాబోలు, కొంచెం ధైర్యంచిక్కి సందేహానివృత్తి కుపక్రమించాను.

'మీ మామగారింట్లో వున్నది వొంటలక్క గా' అన్నాను. ముకుందాన్ని పల్టీవేయించగలిగానని గర్వ పడుతూ.

'సరేలే — అవి డెప్పుడో వెళ్ళిపోయింది, వెండి ముక్కు పొడుం డబ్బీ, అరడజను యింగువపొట్లాలూ తీసుకొని. నేనారా తీశాను. అత్తగారూ వాళ్ళూ ఆడదాన్ని యాగీచెయ్యడ మెందు

కని వూరుకోమన్నారు. శరభయ్యని కుదిర్చిపెట్టింది నేనే. వాడున్నాడే, వంటచెయ్యడంలో భీముడు. 'అతనిచేతి భోజనం వొక్కసారి తిన్నట్లయితే, పొట్టి శ్రీరాములు యీనాటికి జీవించేవుండును. నా గ్రంథంలో వొకఅధ్యాయం అతన్నిగురించే.'

'మీరు వ్రాసే గ్రంథం స్వీయచరిత్రన్నమాట...'

'అసలువిషయం చెప్పనివ్వండి - చాలామంది చంపుకు తింటున్నారు, మీ చరిత్ర వ్రాయండని - నాకు తీరి కేదీ ? జీవించదల్చుకున్నవారికి గ్రంథరచన పడదేమో! వోసారి...'

భూకంపం ఏ ప్రాంతంలో ఏ సమయంలో చెలరేగుతుందో ఎవరు చెప్పగలరు? పెద్ద బీటలుతీసింది. పరంధామయ్యా నేనూ అందులో పడిపోయ్యాం - వో పావుగంట. తెప్పరిల్లి 'దాహం' అన్నాడు పరంధామయ్య. అని తనే లోపలి కెళ్ళాడు.

శరభయ్య మా కక్కుర్తేదంటే నాదగ్గరే అట్టేపెట్టేసు కున్నాను. పేరమ్మని నాదగ్గిరే వుంచుగున్నాను! ఏంచెయ్యను- తెలుగుభాషలోపం - వుంచుగోక తప్పదు. చుక్కలాంటిపిల్ల. మొగుణ్ణి వొదిలేసింది - వాడే వదిలేశాడనుకో - రంగం వెళ్లాడు. రాజకీయాలు వొదులుకున్నాను. ఆటలు పాటలు వొదులుకు న్నాను. కృష్ణా రామా అనుకుంటూ, పొలం, తోట చూసు కుంటూ కడుపులో చల్ల...'

ఇంతలో 'బాబోయ్' అని లోపల్నించి పరంధామయ్య గావుకేకేశాడు. తొందరగా వెళ్ళాం. ఆయనకి తేలుకుట్టిందిట. కాలు గట్టిగా అదిమిపట్టి, 'మంత్రడగబ్బేమో కాస్త చూడండి. ఇది మామూలు తేలు కాదు' అని బాధపడుతున్నాడు. నేను

నాలుగుమూలలూ చూస్తున్నాను. 'కనబడదేం ?' అన్నాను. 'నీకు స్వాగతంయిస్తూ ఎదురుగా వొస్తుంది. మరీ మందేంలేదూ? డాక్టరెవరూ లేరూ ?' అంటున్నాడు.

ముకుందం మళ్లా మొదలెట్టాడు: 'ఓసారి పేరమ్మ కిల్లాగే తేలుకుట్టింది. దాని కెంత బాధకలిగిందంటే, 'చూడితేలు కుట్టిందర్రోయ్' అని కేకేసింది. కాదు, చీమన్నాను నేను. వెదకడం మొదలెట్టారు...'

'డాక్టర్ని తీసుకురండి — మంత్రం వెయ్యలేరూ...'

'మీరిక్కడే వుండండి, డాక్టర్ని తీసుకొస్తాను' అని బైలుదేరాను. 'నువ్వు తిరిగొచ్చేటప్పటికి నా ప్రాణమే పోతుంది. ఉండు — నేనే వొస్తాను.'

నేను పరంధామయ్యను తీసుకుని బైటకెళ్ళి వో రిక్షా మాట్లాడి అందులో ఎక్కాం.

'మీకు మంచిటైమ్‌లో, అలారమ్ మోగినట్టు — తేలు కుట్టిందండి. లేకపోతే నా రైలు తప్పను. ప్రొద్దున పదింటికి దిగాను. పదిగంటలు లేటన్నారు. అంటే, ఎనిమిదింటికన్న మాట. ఇప్పుడు పావుతక్కువ ఎనిమిది. కాబట్టి నాకు రైలందుతుంది. మనకి ఢిల్లీ ప్రయాణం తప్పదు. వోసారి నేను, లేబర్ కమీషనర్ రంగనాథం ఢిల్లీ ప్రయాణంకట్టాం. నాగపూర్ చేరేప్పటికి...' రిక్షా మళుపు తిరిగింది. ఓ జట్కా ఆపుచేయించి, ముకుందాన్ని అందులో ఎక్కమని, సెలవుతీసుకున్నాం. మమ్మల్ని తనవూరుఆహ్వానించాడు. అల్లాగే అన్నాం. ఏదో చెబుతున్నాడు — జట్కా దూరంగా వెళ్ళింది. రిక్షా వాణ్ణి తిన్నాగా హోటల్‌కిపట్టమన్నాడు పరంధామయ్య. కారి

యర్ యింటికొస్తుందిగా అన్నాను. ఇంటికెళితే యీసారి నిజంగా తేలుకుడుతుందన్నాడు పరంధామయ్య.

ఇది జరిగింతర్వాత ముకుందాన్ని నేను కలుసుగోలేదు. అటువెడుతూ ఓసారి పరంధామయ్య, ముకుందంబంగళాని, తోటని చూసి, వోపూట భోజనంచేసి వొచ్చినట్లు, వివరాలన్నీ వుత్తరంద్వారా తెలియబరిచాడు. శరభయ్యవొంట అద్భుతంట. పేరమ్మ బ్యూటీట. రోజూ పదిమందికి తక్కువుండరట భోజనానికి. ఆయనకున్న పలుకుబడి, పేరు, అంతా శరభయ్య వొంటమూలంగానేట. అతని స్వీయచరిత్ర క్లుప్తంగా నాలుగు గంటలు చెప్పాడుట. అడివినగానే తిన్నదంతా అరిగిపోయిందిట. 'నాసంభాషణవల్ల జీర్ణంకాని పదార్థంలేదు'అని ముకుందం నిర్వచనంచేశాడుట.

అట్లాంటి ముకుందానికి ఎందుకు మతిభ్రమించి, పిచ్చాస్పత్రిలో వుండాల్సివచ్చిందో నాకు బోధపడలేదు. కొద్దిగా మానసికశాస్త్రం నేనూ చదివాను. సంసారసుఖం లేకపోవడం అతివాగుడికి వో కారణంగా చెప్తారు. ప్రేమతృష్ణ మాటల ద్వారా తీర్చుకుని తృప్తిపడటం చిహ్నం. నా కిది సరైన కారణంగా తోచలేదు. కృత్రిమంగా వూహిస్తే ఏవేవో చిత్రమైన కారణాలు కల్పించవచ్చు. జాడ్యం ఎంత కృత్రిమమైందో, దానికి మందుకూడా అంత అపూర్వంగా వుంటుంది. గుడ్డివాడు విసిరిన బెడ్డలాంటిది. మానసికశాస్త్రంలో మందు, తగులుతే తగులుతుంది, లేకపోతే లేదు. నే మొదట్లో అనుకున్న కారణమే నా కిప్పటికీ సమంజసంగా కనబడుతోంది. ముకుందం మంచివాడు; స్వార్థరహితుడు. జీవితంలో ఏదీ కోర

కుండా, అన్నీ తెచ్చుకుని సర్వమూ వదులుకున్న యోగి. విలువలు కట్టని విమర్శకుడు; సిద్ధాంతాలు అమాయకప్రజ నెత్తిన రుద్దని వేదాంతి. అయినా అతని బారినుండి పారిపోడానికి నేనూ యత్నంచేశాను. భార్య విసుగెత్తి ఇంకచాలు బాబు అనుకుని పరమపదించింది. సరోజ పెళ్ళిచేసుకోనంది. అందరూ అతన్నుంచీ పారిపోయి అతన్ని ఏకాకిని చేశారు. నా కళ్ళంట అప్రయత్నంగా నీళ్ళుతిరిగినై. పాపం, అత నేం అపచారం చేశాడు? రెండు రూపాయలిచ్చి — కర్నాటక సంగీతవిద్వాంసుడు, వయొలిన్, మృదంగం విద్వాంసులు కలిసి మూడు గంటలు ముమ్మొనయుద్ధం సాగిస్తే చూసి, విని 'అహా, ఎంత అద్భుతంగా వుందండీ' అని చెప్పుగోడం లేదు? మనం ఖర్చు పెట్టిన రెండు రూపాయలనీ సమర్థించేటందుకు కాక, మ రెందుకు, మనం మెచ్చుగోడం? కానీ ఖర్చులేకుండా ముకుందం మనకి వినోదం కలిగిస్తే ఏవగింపా? అతనికి పేర్లెట్టి హేళన చెయ్యడమా?

నీతిలో మెళకువలు తెలిసున్నవాడు ముకుందం. ఏనాడో భార్యకి అపచారం చేశాడు. దాన్ని ఎదుర్కొన్నాడు. తను సమాధానం పడలేకపోయ్యాడు. సంఘానికి చెప్పేసి, పాపపరిహారాని కుపక్రమించాడు. మాటలద్వారా అదీ నాకు తోచిన కారణం. అతను జీవితంలో దేన్నీ కోరడు. ప్రతిఫలంకోరని సంభావణ— అతనిమాట పడిపోయిందంటే నా కీ ప్రపంచంలో ఏదో తీరనిలోటు కనబడింది. అతనిభార్య కళ్యాణి అన్నట్లు— అతను దూరంగావున్న కొద్దీ దగ్గరగా వొచ్చిన ట్లుంటాడు. దగ్గరగావుంటే తప్పించుకు తిరుగుతాను. నాకు క్షమలేదు.

అతని జీవితంలో ఏదో లోటుంది. దాన్ని శోధించి ఎవ్వరూ బైటపెట్టకుండా అతను 'మాటలు' అనే వల అల్లుకున్నాడు. అతన్ని కదిపి మాట్లాడిస్తే అదేమిటో బైటపడును. కాని ఇప్పుడు ఆ అవకాశంలేదు. అతనికి మాటపోయింది. దిగులుగా కూర్చున్నాను. 'పోనీ, వోసారివెళ్ళి చూసిరాకూడదూ?' అంది మాఆవిడ.

ఆ రాత్రే బెంగుళూరు ప్రయాణంఅయ్యాను. హాస్పిటల్‌కి వెళ్ళేప్పటికి సాయంత్రం నాలుగైంది. బైట ముకుందం తమ్ముణ్ణి కలుసుకున్నాను. అతను చెప్పాడు కొన్ని సంగతులు. పనిపిల్ల పేరమ్మ, వంటాయన శరభయ్యతో లేచి పోయిందిట. వాళ్ళని వెదుక్కుంటూ తిరిగాడుట ముకుందం. పేరమ్మని రైలుస్టేషన్‌లో పట్టుకున్నాడుట. ఇద్దరినీ యింటికి రమ్మనమని బ్రతిమలాడాట్ట. జీతం ఎక్కువచేస్తా నన్నాడుట. రానందిట. ఏదో వాగిందిట. అతనిమామగార్ని, భార్యని, సరోజని – వాళ్ళకుటుంబాన్ని చులకనచేస్తూ మాట్లాడిందిట. లెంపకాయ కొట్టాడుట. మళ్లీ ఏదో అందట. 'నే ుందుకు కావాల్సి వొచ్చానా? ఇప్పు డనండి ఏమంటారో?' అని సవాల్ చేసినట్లు మాట్లాడిందిట. పళ్ళుబిగపట్టి మొహం ఎర్రగా అయి, చేతులతో రక్కేటట్లుగా అభినయించేశాట్ట. కాని నోటంట మాటరాలేదుట. ఇవన్నీ పేరమ్మ చెప్పిందిట.

జీవితంలో ఏదీ ఆశించనినాడికి అసంతృప్తి వుండదు. కోర్కింది లభించలేదన్నప్పుడు వొచ్చేకోపం రాదు. ముకుందం ఉద్రేకాలకి అతీతుడు. కార్యశూరులు కోపానికి గురవుతారు. అతను ఏకార్యం తలపెట్టడు, చెయ్యడు. కోపం అంటే ఏమిటో

ఎరగని అమాయకుడు. అట్లాంటి ముకుందాన్ని పేరమ్మ దెబ్బ గొట్టింది. కోపం తెప్పించింది. దాని తీవ్రతకి అతని శరీరం తట్టుకోలేకపోయింది. వ్యక్తిత్వానికి 'షాక్' తగిలింది. తేరుకోలేకపొయ్యాడు. 'మాట' అతని ఆయుధం, అతని ఆయువుపట్టు. దాన్నే సవాల్ చేసింది పేరమ్మ. ఆయువుపట్టుమీద దెబ్బకొట్టింది. ఊహాజగత్తు పేలిపోయింది. మానసికగోళాలు డీకొన్నాయి. వాటిమధ్య నలిగి ధ్వనియంత్రం నిలిచిపోయింది.

లోపలి కెళ్ళి చూశాను. దిగులుగా కూర్చున్నాడు. పెరిగినగడ్డంలో తెల్లవెంట్రుక లున్నాయి. కళ్ళకింద గీత లున్నాయి. జుట్టంతా చిందరవందరగా వుంది. పిచ్చివాడులా వున్నాడు. నన్ను చూశాడు. నాకళ్ళల్లోకి లోతుగాచూశాడు. ఏమీ మార్పులేదు అతనిముఖంలో. మందహాసం లేదు. నేను ఫలానా అన్న చైతన్యం లేదు. నాకు జాలేసింది. ఇల్లాగన్నాను:

'ముకుందంగారూ – మీరు జీవితంలో అన్నీ సాధించారు, వొక్కటితప్ప – మౌనంగా, నిశ్శబ్దంగా వుండటంతప్ప అన్నీ సాధించారు. మీరు నిండైన, పరిపూర్ణులైన ధన్యజీవులు.'

ఏదో చప్పుడైంది – సంకెళ్ళు వూడిపడ్డట్లు, సముద్రం వెనక్కి వెళ్ళి ఎండినట్లు, భూకంపం బీటలు మూసుకుని లోలోన అణగారినట్లు, కాలచక్రం వొక్కసారి కదిలినట్లు.

'ఆ, నేను మాట్లాడలేనంటారా? నేను మూగనా – నిశ్శబ్దమా – మౌనమా...ఎందుకు మాట్లాడలేను. వినడం చేతకానివారికి మాట్లాడ్డంచేతకాదు. వారే మూగవారు. ఓసారి విజయనగరంలో అష్టావధానం జరిగింది. పదిమందీ పది ప్రశ్న లడుగుతారు. వారికి సమాధానాలు, గంటతర్వాత

క్రమంలో చెప్పాలి. నే నో ప్రశ్న అడిగాను, తికమకగా – కాకిగూటిలో చిలుకపిల్ల వుంటే, తోడేలు చెట్టుకింద వున్నప్పుడు, పెద్దపులి అరుస్తే భయపడేది చిలుకపిల్లా, కాకా, తోడేలా – క్రమంలో చెప్పాలి...'

అల్లా ముకుందంగారు యథావిధిగా తనధోరణి సాగించారు. ఆయన మాట్లాడిన వాక్యానికి ప్రతిధ్వని లేదు. వాక్యం ముగించినప్పుడుకదా ప్రతిధ్వని వినబడేది? ఆ ముగింపు లేదు– ఆ ప్రతిధ్వని లేదు. నా కీ లోకంతో యింక పేచీలేదు.

ఈకథలో ముకుందానికి అన్యాయంచేశానా ఎక్కడేనా అని తిరిగిచూశాను. ఒకచోట చేశాను. రైళ్ళోగిపోయి, రెండోసారి నన్ను కలుసుకున్నప్పుడు 'రండి టీ తాగొద్దాం' అని ముకుందం అన్నట్లుగా వ్రాశాను. అది పొరబాటు. అట్లా ముకుందం అనలేదు, అనడు. టీకీ, భోజనాలకీ, స్థూలజగత్తులో శారీరకావసరాలకీ అతనికి టైములేదు. ప్రీటితో ఆ ఊహా సామ్రాజ్యచక్రవర్తికి నిమిత్తంలేదు. అతను హాస్పిటల్‌లో వున్న ఆ వారంరోజులే కాలచక్రానికి విరామం.

దిగజారిన మాలిన్యం

పై కెన్ని చెప్పినా ధనికులంటే నా కిష్టం. సామాన్య మానవుడి శ్రేయస్సు కోరతాను. అతనికి మేలుకలిగే యత్నం ఏదైనా జరుగుతూంటే, చేతనైన సహాయం చేస్తాను. ధనిక వర్గాలతో పోల్చిచూస్తే నేనూ సామాన్యుణ్ణే. అయినా సామాన్యమానవుడుగా ఉండడం కంటే, అతని శ్రేయస్కామిగా వుండడమే నా కిష్టం. ధనికులంటె యిష్టమే అయినా వారితో చనువుగా, స్నేహంగా, అంతా వొకటిగా మాత్రం వుండలేను. పరదేశీలపట్ల సాధ్యమయ్యే గౌరవభావం, దూర ప్రాంతాలనుగూర్చి 'ఎప్పుడో నీదగ్గరకి వస్తాలే' అని అనిపించే న్యూనత డబ్బున్నవార్ని చూస్తే కలుగుతాయి నాలో. వారి జీవితం గురించి నా కేమీ తెలియదు. ఆ డబ్బంతా ఏమవు తుందో? వా రెల్లా అనుభవిస్తారో? వారి దైనందిన జీవితం, చేష్టలు, మాటలు అనుక్షణమూ ఆశ్చర్యంకలగచేస్తూండ డమే ఆకర్షణకి కారణం అనుకుంటాను. సాధారణంగా మన ఆధిక్యతని ప్రకటిస్తే హర్షించే వ్యక్తులే మనకి సన్నిహితు లవు తారు. కాని ఆ స్నేహం, సాంగత్యం ఎల్లప్పుడూ ఆనందా న్నివ్వదు. అది లోయలో నడవడంలాంటిది. నడవగా నడవగా వొక పర్వతందగ్గరికి చేరుకుంటాం. పైకి చూస్తేఎత్తుగా శిఖరం కనిపిస్తుంది. మన అల్పత్వం అప్పుడు మనకి తెలిసొస్తుంది. స్వార్థం దిగజారుతుంది. నమ్రతతో చేతులు జోడిస్తాం. ధనికు లతో గడిపిన క్షణాలు యిట్లాంటి అనుభవాన్ని కలగచేస్తాయి.

అందుచేత కాంతారావు రమ్మని వ్రాయగానే, గంతేసి బైలుదేరాను. దూరపుచుట్టరికం వున్నా అతన్ని నేను బాగా ఎరగను. కులాంలోయలో నా కో నాలుగెకరాలు భూమి వుందనుకుంటే ఎంతతృప్తో, అతను చుట్టమని చెప్పుకున్నా అంతే తృప్తి. మావాళ్ళందరిలోనూ అంత చిన్నతనంలో అంత పైకొచ్చినవారు మరొకరు లేరు. చాలామంది సంస్కారం, చదువు, హోదా, ఆస్తులు, తెలివి మొదలైనవాటితో నిచ్చెన వేయించుకుని, ఒక్కొక్క మెట్టే ఎక్కుకుంటూ పైకెడతారు. కాంతారావ్ అట్లా కాదు. వేటితో నిచ్చెన చేయించాడో మాకు తెలవదు. కింద నిలబడ్డాడు. ఆ రేళ్ళతర్వాత అమాంతం పైన కూర్చున్నాడు. ఎక్కిన నిచ్చెన తన్ని పారేశాడంటారు. గిట్టనివాళ్ళు. ఇందులో నిజానిజాలు నాకు తెలవ్వు ఒకవ్యాపార సంస్థకి అతను అధిపతి. దాని యజమానులు, పెట్టుబడిదారులు పాశ్చాత్యులు. రెండువేలదాకా జీతం. బంగళా, నౌకర్లు, పెద్ద తోట,వొక కారు. పిల్లలకి వుచితవిద్యా వైద్యసౌకర్యాలు, యేడాదికోసారి విమానంలో కుటుంబంతో సహా వుచిత దేశ యాత్ర. రెండు నెలల 'బోనస్' – ఉద్యోగాలిచ్చే కమిటీకి సలహాదారుడు; నెల కిన్ని డబ్బాలు సిగరెట్లు, యిన్ని సీసాలు మద్యపానీయం పుచ్చుకునేందుకు లైసెన్సు; అంతటిఉద్యోగం.

ఈ కథకోసం అతన్ని స్నేహితుడుగా చెప్పాలన్నా, అదో రకమైన స్నేహం. అతను ఏ బొంబాయో వెడుతుంటే ఏ ఫస్టుక్లాస్ లోనో పేపర్ చదువుతూ కూర్చుండగా వో చిన్ని చూపు, కుశలప్రశ్న–గార్డు విజిల్ – రైలు కదలడ. వాళ్ళ యింట్లో నుభకార్యం జరిగితే, వొక ఆహ్వానపత్రం రావడం,

నేను సమయానికి డబ్బుంటే శుభాకాంక్షలు పంపడం. అంతే, మా స్నేహం.

వారిసంస్థకి ఆ యేడు పెద్దలాభా లొచ్చాయట. ఏదో వినోదం జరుపుకుంటున్నారు. నాదో నాటిక ఆడడానికి అతని సలహాపై నిశ్చయించి నాకు వ్రాశారు. నా నాటికలు ఆడే వాళ్ళు ఎవ్వరూ లేరు. వీళ్ళు ఆడడానికి నిశ్చయించారంటే, వీరి అభిరుచి, సంస్కృతులపట్ల శంకలు రాసాగినా, వాటిని దిగమింగేసి, నాటకం రేపనగా – యివాళ సాయంత్రానికి ఆవూరు చేరుకున్నాను. స్టేషన్‌కి కాంతారావ్ రాలేదు కాని, కారు పంపించాడు. నన్ను, సామాను వో పెద్దగదిలో దింపారు; ఒక నౌకరు అన్నీ కనుక్కుంటున్నాడు. టిఫిన్, స్నానం, అలంకారం అన్నీ అయ్యాయి. తోటలో పచార్లు చేస్తున్నాను.

'అయ్యగారు సాయంత్రం ఏడుగంటలకి వొస్తారండి. మిమ్మల్ని యిక్కడే సిద్ధంగా వుండమన్నారండి' అన్నాడు నౌకరు.

'అమ్మగా రేరి?'

'సిమ్లా వెళ్ళారండి'

సిమ్లా ఎందుకో! నే నెప్పుడైనా హిమాలయపర్వత ప్రాంతానికి వెడతానా? ఆ మంచుకొండలు, ఆ విశాలమైన వొంపుల బయళ్ళు, ఆప్యాయతకి కరిగి యువకహృదయంలా సూర్యరశ్మికి విడిన పుష్పాలు, జారిన సెలయేళ్లు, వృద్ధుని వొంటి పన్నులా, తీగని పట్టుకున్న ద్రాక్ష గుత్తులు – పుస్తకాల్లో, సినిమాల్లో చూసిన హిమాలయ పర్వతదృశ్యాలను వెనకటిజన్మలో జ్ఞాపకాలలా స్మరించుకుంటూ వుండగా ఏడైంది.

దూరంగా కారాగిన చప్పుడైంది. అయ్యగా రొచ్చా రంటూ ఇద్దరు నౌకర్లు, తోటమాలి హడావుడిగా నడుస్తున్నారు. కాంతారా వొచ్చాడు. రెండుమూడు కుర్చీలు చెట్ల మధ్య వేశారు. వోబల్లమీద కూల్ డ్రింక్స్ పెట్టాకు.

'షైన్ యివాళ షైమ్కొచ్చిన ట్లుందే? ఇక్కడ బాగుందా, స్నానం, టిఫిన్?'

'ఓ చాలా బాగుంది'

'షవర్ బాత్ చేశావా?'

'అదేదో అట్లాంటిదే అనుకున్నాను. అదీ యిదీ తిప్పి చూశాను. నీళ్ళుమాత్రం రాలేదు' అన్నాను.

'కొత్త మోడల్ది. మొన్ననే బిగించారు. హాండిల్ పైకి తోసి, హుక్ లో బిగించాలి. అయినా నువ్వు కవివి. నీ కేవన్నా అర్థమవుతాయూ?' అంటూ కాంతారావు నవ్వడం సాగించాడు.

సంఘంలో పైకొచ్చిన ప్రతివ్యక్తీ, వీలు చిక్కినప్పుడల్లా కవులమీద ఛలోక్తులు విసరడం కొత్తకాదు. అయినా నేను కవిని గాను. ఏ రచనచేసినా సరే ఆ వ్యక్తిని 'కవీశ్వరుడు'గా వ్యవహరించే సంప్రదాయం యింకా పోలేదు కాబోలు నని లోపల అనుకున్నాను.

'ఆమె సిమ్లా వెళ్ళారుట' అన్నాను.

'మా డైరెక్టర్ వో దొరలే. ఆయన భార్య పుట్టిన రోజు సిమ్లాలో జరుపుకుంటూందిట. నా కెల్లానూ తీరదుగనక ఆమే, అబ్బాయీ వెళ్ళారు. స్త్రీల పుట్టినరోజుపార్టీలకి మొగాళ్ళు వెళ్ళకూడదు. వారి పుట్టినరోజు జ్ఞాపకంవుంచుకుని

వయస్సుని మాత్రం మరిచిపోవాలి. ఇది మొగాడికి సాధ్యం కాదేమో' అన్నాడు కాంతారావు. ఇద్దరం నవ్వుకున్నాం.

'రిహార్సల్స్ సాగుతున్నాయా?' అని అడిగాడు.

'ఏం రిహార్సల్స్?'

'అదే, రేపటి నాటకం తాలూకు...'

'ఓ, అదా! నీ నాటకమా! రేపటిమాట కదా, చూదాంలే' అన్నాడు.

అంత పెద్ద అధికారిని రిహార్సల్సలాంటి స్వల్పవిషయం గూర్చి అడగడం పొరపాటని గ్రహించి, పెదవి కొరుక్కున్నాను అతను చూడకుండా.

'నువ్వు వొస్తున్నావని తెలిసి, కొందరు స్నేహితుల్ని పిలిచాను. చిన్న పార్టీలాంటిది జరుపుదాం. ఏం?'

'ఎవర్ని?'

'నువ్వెవర్నీ ఎరగవేమో. దీనదయాళ్ అని మా సంస్థ వినోదాల కార్యదర్శి; డాక్టర్ హరికృష్ణ, ఇక్కడ డాక్టరు. అతనే సంక్షేమాధికారి కూడా; అతని భార్య 'వసుధమయి'—అందరం 'సుధా' అంటాం; సూపరింటెంటు శ్రీనివాసులు; అతను రానని కబురంపాడు; మనం; అంతే. 'సుధ'ని చూసి గాబరాపడకేం?' అని కొంటెగా చూసి నవ్వాడు.

'ఏం కథ?'

'నువ్వే చూస్తావుగా. విపరీతంగా తాగేస్తుంది. శృంగార చేష్టలు సాగిస్తుంది. అన్నట్లు నువ్వు కవివిగా, కాస్తంత రుచి చూస్తావుగా, శృంగారచేష్టల్ని కాదుసుమా!' అన్నాడు. రచయితకి అన్నిరకాల అనుభవాలు కావాలి. ఈ అవకాశం

పోగొట్టుకోవాలని లేదు. ఇట్లా వొదిలేసుకున్న అవకాశాలను స్మరించుకునే తరవాత పశ్చాత్తాపపడటం జరుగుతుందని నాకు అనుభవమే.

కాంతారావు కేసి పరీక్షగా చూశాను. వెంటనే అతనిలో కనబడేది ఎత్తైనవిగ్రహం. ఎత్తైనవాళ్ళేగాని ; చెప్పుకోదగ్గ వ్యక్తులుగా చూడరు పాశ్చాత్యులు. అస లది చూసే యీ వుద్యోగం యిచ్చారేమోకూడా! పొట్టినిక్కరు, పొక్కు కాన్వాస్ జోళ్ళు, బెల్టు, మణికట్టంతా ఆక్రమించిన రిస్టువాచి, చదరంగా మెలికలు తిరిగిన కండలు కనిపించే-బుజాలు, మెడ, వొంకీలు తిరిగి పైకిదువ్విన పల్చటి క్రాప్, కళ్ళకింద కోణంగా తేలిన చెంప ఎముకమీద బిగిసిన చర్మం, క్రమం తప్పిన వొకటి రెండు మినహా - వరుసగా స్ఫుటంగా వున్న పళ్ళు, విరగబడి నవ్వినప్పుడు చిగుళ్లు ఎర్రగా కనిపించి, సంధ్యాసమ యంలో మేఘాల చివర అలుముకున్న ఎరుపులా - ఈ కథ కాంతారావునుగూర్చి కాదు గనుక, నే నతన్ని వర్ణించను.

స్నానంచేసి వొస్తానని లోపలి కెళ్ళాడు. నేను లేచి మొక్కలమధ్య పచార్లు చేస్తున్నాను. స్వేచ్ఛగా ప్రకృతిలో వాటంతట అవి పెరిగిన చెట్లని, మొక్కలని చూసి ఆనందించి నట్లుగా, మనిషి సృష్టించిన తోటని చూసి అనందించలేను.

మనిషి వేసిన తోటలో క్రమం, వో వరుస, వైవిధ్యం వుంటాయి నిజమే. తాత్కాలికమైన ఆహ్లాదాన్ని కలుగజేస్తాయి యీ తోటలు. ఇంద్రియాల వొత్తిడి పై వాటి అరాజకమైన చీకటిసీడల శక్తితో విప్లవంచేసి, వోడించి, పవ్వళింపజేసి, నిశ్చలమైన వైరాగ్యాన్ని యివ్వవేమో, మనిషి వేసిన తోటలు!

నే స్వంతంగా వేసుకున్న తోట అంతటి ఆనందాన్ని కలగ చేస్తుందేమో నా కింకా అనుభవంలేదు.

గేటు చప్పుడైంది. చప్పుడు చేస్తూ యిద్దరు వ్యక్తులు నా ముందుగా నడిచి, వరండాలో కుర్చీలమీద చతికిల పడ్డారు. ఒకాయన ఎత్తుగా సన్నంగా వున్నాడు. మరో ఆయన పొట్టిగా, లావుగా వున్నాడు. లావాటాయన మాటలు లేని పాట బిగ్గరగా పాడటం సాగించాడు. నా కేసి చూసి నిల్చి పోయాడు.

'మీరేనా వొచ్చింది మధ్యాహ్నం?'

'అవునండీ'

'కాంతంగా రొచ్చి చాలాసేపై వుండాలి. లోప లేం చేస్తున్నాడు? భార్య వూళ్ళో లేదుగా' అని నవ్వుతున్నాడు.

'స్నానంచేస్తున్నాడు' అన్నాను.

'పరిచయంచేసుకుందాం పట్టండి, స్వగృహాలో వున్న వ్వాడే. ఈయన దీనదయాళ్, మా క్లబ్ సెక్రటరీ. నేనేమో డాక్టర్ హరికృష్ణ. హరేకృష్ణ కృష్ణహరే అనే ప్రార్థనుంది చూశారూ! అది – అంటే పేషంట్లు ఆవిధంగా తమవద్దనుండి వెళ్ళిపొమ్మని ప్రార్థిస్తూంటారన్నమాట!'

దీపంవెలుగులో ఆయన్ని పరిశీలించాను. ఎర్రగా, కందగడ్డలా వున్నాడు. నెత్తిన వెంట్రుకలు అక్కడక్కడ వుండికూడా, ఏమీ లేనట్లుగా, చదునుగా వుంది బుర్ర. కళ్ళ కింద అర్ధచంద్రాకారంలో ముడతలు, గడ్డంకింద సృష్టికి ప్రతి సృష్టిలా మరో గడ్డం, శరీరంలో కండలు పట్టుజారి, స్వేచ్ఛగా వింతవింత ఆకృతులలో దిగజారి ఏ భాగం ఎక్కడ ప్రారం

భమై, ఎక్కడ అంతం అవుతుందో తెలీకుండా, స్క్రీలిస్ట్ చిత్రంలా తయారైంది ఆయనశరీరం.

సెక్రటరీని, నాటకం రిహార్సల్సు గురించి అడుగుదా మని గొంతు సవరించుకుని వాక్యనిర్మాణం చేస్తుండగా కాంతారావొచ్చాడు.

నౌకర్లు కుర్చీలూ, బల్లలూ తోట మధ్యగా అమ ర్చారు. ఆ ముగ్గురూ ఏవో పాడుకుంటూ, మాట్లాడుతూ, నవ్వుకుంటూ, కుర్చీలదగ్గర కొచ్చారు. నన్ను రమ్మన్నారు.

'ఈయనదే రేపటి నాటకం' అని కాంతారావు నన్ను పరిచయంచేశాడు.

'చాలా బాగుందండి'

'మీరు చదివారా?'

'అది కాదు, మిమ్మల్ని కలుసుకోవడం' అన్నాడు హరి కృష్ణ.

'చదవడం ఎందుకు? రేపు చూస్తున్నాంగా. అన్నట్లు, రేపురాత్రి కార్యక్రమం ఏమిటి దయాళ్?'

'చూడాలి. సాయంత్రం ఫోటో, పార్టీ. ఆ తర్వాత లాజరస్‌గారి ఉపన్యాసం. తరువాతది మన అప్పటిపరిస్థితినిబట్టి వుంటుంది, కుర్చీల్లో కూర్చునే చైతన్యం వుంటే.' హరికృష్ణ సంగీతంలో వాక్యం పూర్తవలేదు. నౌకర్లు గబగబ గ్లాసులు, ప్లేట్లు బల్లమీద అమరుస్తున్నారు. నే నీలోగా గొంతుసవరించు కొని నాటకం ఎంతవరకూ తయారైందో అడగాలని నిశ్చయిం చుకున్నా.

'అవుతే మీరు కవులన్నమాట! మీరు యీ కవిత్వాలతో కుదరదండి. మన వృత్తేమిటి బ్రదర్! డాక్టర్‌గా పిల్లల్ని పుట్టించడం - కాంతారావు పనివాళ్ళని పెంచడం- చివరలో నేనే వారిని చంపెయ్యడం, ఈలోగా ఆ పని కాస్తా మా సుధా నైటింగేల్ చెయ్యకుండా విడిచిపెడితే! హాః, హాః, హ, హ' అని మొదలెట్టిన నవ్వుని పాటలో దించేశాడు. నౌకరు గ్లాసుల్లో ఐస్ వుంచి, సోడాలుకొట్టి పోశాడు. రెండు పెద్దసీసాలు రిఫ్రీజిరేటర్‌లోంచి తీశాడు. కాంతారావు మూతలుతీసి ద్రావకం గ్లాసుల్లో సర్దాడు. నాచేతుల్లో ఓ గ్లాసు పెట్టాడు.

నాకు భయమేసింది. దగ్గరదగ్గరగా అనుగెత్తు గ్లాసు. నాకు కొత్త. ఏమవుతుందో! ముందు వాళ్ళ కేమవుతుందో చూసి తరవాత వుపక్రమిద్దామనుకుని తటపటాయిస్తున్నాను.

'మీా కలవాటు లేదా?' అన్నాడు దీనదయాళ్.

'మా వాడికి కొత్త'

'అది వొట్టిమాట. ప్రతివ్యక్తీ త్రాగుడు అలవాటుతోనే పుడతాడు. ఆముదం, పాలతో ప్రారంభం. సృష్టికర్త గొప్ప త్రాగుబోతు. లీల, కేళి, విహారం, తాండవం. ఏదో పద్యంకూడా వుంది - నాకు రాదు కాని. ఇవన్నీ త్రాగుడు లేని వారికి సాధ్యంకావు. దేవతలు సురాపానం, అమరులు సోమపానం, దైత్యులుమాటకేం అర్థంతెలీదనుకోండి. ఏదో అనేకానురమ్. ప్రతివాడూ ఓ దానికోసం పుట్టాడు. దీనదయాళ్‌ని చూడండి; విస్కీవాలా; నా బ్రతుకిక్కొంత బ్రాందీ చాలును; కాంతారావు జిన్ తప్ప మరేటీ ముట్టడు. ముఖ్యంగా అది

వారం. నర్సు సుధా సైటింగేలుకోసం షాంపేన్ కనుక్కు-న్నారు, పాశ్చాత్యులు. కాని, ఆమె దాన్ని ముట్టదు.' ఆ ముగ్గురూ గ్లాసులు తగుల్చుకొని, నా గ్లాసుకి తగిల్చి, పుచ్చుకుంటున్నారు.

'ఊ- కానీ' అన్నాడు కాంతారావు.

'కాసేపుండి' అన్నాను.

' దీని కో ముహూర్తంకూడానా?'

'ముందు మీరు కానిస్తూవుండండి.'.

'పోనీ కాసేపాగండి. మూఆవిడ వస్తూవుంటుంది. ఆవిడకి తోడుండుగాని' అన్నాడు హరికృష్ణ.

'ఆమె యింకా రాలేదేం?'

'డ్రెస్ చేసుకోవద్దూ! డ్రెస్ వుండడంవల్ల కవులుగనుక మీకు తెలుస్తుంది-కొన్ని లాభా లున్నాయి. నగ్నంగా వుంటే ఎంత బాగుంటారో వూహించుకోవచ్చు. అందులో ఆనందం లేదంటారా?' అన్నాడు డాక్టర్.

'ఉంది.కళలలో బాగా.కనబడుతుంది. ఆధునికశిల్పంలో 'టార్సో' ప్రధానమైంది. శిల్పానికి తలుండదు - కాళ్ళుండవు. చిత్రలేఖనంలో సగం జారిన వమిట, సాహిత్యంలో వర్ణించక విడిచిపెట్టిన కొంటిచేష్ట - యివి రసానుభూతికి ఆయువుపట్లు - నగ్న సత్యం అన్నారు. సభ్యత అనే ఓ తెర వుంటుంది. కళలో కూడా. ఆ తెరని పూర్తిగా తొలిగించడానికి వీల్లేదు' అన్నాను.

చెప్పడానికి ధైర్యం చాలక తొక్కిపెట్టేసిన వుద్రేకాల తీవ్రత యీ అవకాశం చిక్కించుకుని నా చేత యీ వుపన్యాసం చెప్పించివుంటుంది. లేకపోతే నే నెందుకు అంత

తీవ్రంగా చెప్పడం?– దానికి అర్థం వుందా? అర్థం తగ్గిన కొద్దీ, వుద్రేకం హెచ్చుతూంటుంది కాబోలు. డాక్టరు నే చెప్పింది చాలా బాగుం దన్నాడు. తనకి బోధపడలేదుగనుక అందులో ఏదో నిజం వుండాలన్నాడు కాంతారావు. 'ఆదర్శం కోసం దేన్నైనా త్యాగం చెయ్యడానికి సిద్ధపడతాం, ఎటొచ్చీ ఆ ఆదర్శం స్పష్టంగా వుండకూడదని ఎవరో అన్నా' రన్నాడు దీనదయాళ్. నా గ్లాసులో ఐస్ కరిగింది. వొక్క గుటకేశాను. అంతా నాకేసి చూశారు. అంతా నిశ్శబ్దంగా వుంది. చక్కిలిగింతలు పెట్టి కదిపినట్లుగా, నిశ్శబ్దంలోంచి తన్నుకులాడి బైట పడింది, వో స్త్రీకంఠంలోంచి నవ్వు. ఆ నవ్వు వెనక వూగిసలాడుతూ సుధామయి.

'మాటా పలుకూ లేకుండా యింత నిశ్శబ్దంగా వున్నారేం – డాక్టరుగారు ఛలోక్తులాడి నవ్వించాలని...'

నావంక చూసి ఆగింది. కాంతారావు నన్ను ఫలానా అని పరిచయంచేశాడు. 'గంథకర్తగారా! ఈ తరంవాళ్ళనే కాకుండా ముందుతరాలవాళ్ళనికూడా విసిగించేవాడు గ్రంథకర్త – అని ఎవరో అన్నారు' అంది.

'అప్పుడప్పుడు ఏకాంకికలు వ్రాస్తూ...'

నా వాక్యం పూర్తవకుండానే ఆవిడ మొదలెట్టింది.

'ఏకాంకిక అంటే ఒకసారి తెరలేచి, చివరలో తెరపడుతుంది – అంతేనా?'

ఏకాంకిక స్వరూపం గూర్చి నాకున్న అభిప్రాయాలు చెప్పడానికి వాక్యాలు నిర్మాణంచేసుకుంటున్నాను. మళ్ళా ఆవిడే అంది:

'మీకు పిల్ల లున్నారా?'

'అదేం ప్రశ్న? ముందు వివాహమైందేమో కనుక్కోకుండా?' అన్నాడు హరికృష్ణ.

'పెండ్లికాకపోతే పిల్లలు పుట్టరా ఏం?' అన్నదామె.

'పెండ్లయితేనే పుట్టడంలేదే యీరోజుల్లో!' అన్నాడు భర్త.

'అందుకనే మీతో బైటకి రానంటాను' అని లేచి తోటలోకి నడిచింది.

'కోపం వచ్చేసింది భాయీ – అలకతీర్చడం మీ వంతు' అన్నాడు భర్త. కాంతారావు నన్ను లేవదీశాడు. ఇద్దరం తోటలోకి వెళ్ళాం. కాంతారావు ఆమెని బ్రతిమిలాడాడు, లోపలికి రమ్మని. మొక్కల్లోంచి వింతపరిమళం, నీళ్ళకి తడిసిన మట్టివాసనతో కలసి ఆవరించింది. నక్షత్రాలు స్ఫుటంగా మెరుస్తున్నాయి. పరిమళం వాటిసద్దనుండి వస్తున్నట్లు. బురదనీళ్ళల్లో మసకగా మెదిలిన చంద్రబింబం నీడలా ఆమెముఖం వెలవెలపోయింది. నీళ్ళు నిశ్చలంగా వున్నాయి. చంద్రబింబంనీడ కదలడం లేదు.

'గ్లాస్‌లో ఐస్ వేడెక్కుతుంది. లోపలికి రండి' అన్నాడు కాంతారావు.

హరికృష్ణకూడా వచ్చాడు. ఆమెనదుంచుట్టూ చేతులు బిగించి, పైకిలేవదీసి లోపలికి తీసుకొస్తున్నాడు. కాంతారావుని కూడా ఒకచెయ్యి వెయ్యమన్నాడు. ఇద్దరూ వరండాలోకి చేరేశారు.

'ఇంటిదగ్గర ఒకడోసు అయిందా?' అన్నాడు డాక్టరు హరికృష్ణ.

'చూడు కాంతారావు – ఆ మాధవమ్మ కొడుకు చావుబ్రతుకులమీదున్నాడు. వాడివిషయం కనుక్కోకుండా, యిల్లా వచ్చేస్తే వాడేంగాను? నే వెళ్ళి డాక్టర్ వెంకట రెడ్డిని తీసుకొచ్చి – యిల్లా వచ్చాను.' భర్తకి కోపంవచ్చింది. ఆ కాలనీ డాక్టర్ – సంక్షేమాధికారి తనుండగా, బైట డాక్టర్ని తీసుకొచ్చే అధికారం తన కేముంది?

ఈ అక్రమానికి తగుచర్య తీసుకోమన్నాడు కాంతారావుని.

'పిల్లలవిషయం ప్రతిసంభాషణలోనూ దించడం దేనికి? ఆయన పెండ్లిసంగతి నీ కెందుకు? అది మర్యాదా?' అని హరికృష్ణ నావైపు చూశాడు.

'ఫరవాలేదు, దాని కేం లెండి – అందులో తప్పేముంది?' అన్నాను ఏదో సర్దుబాటుచేస్తూ.

'ఎందు కడిగానంటే, పిల్లలు గలవాళ్ళు నాటకాలు వ్రాస్తారు. లేనివాళ్ళు నాటకాలాడతారు. మనం చేస్తున్నదే అది – నాటకాలాడడం...మీ గ్లాసింకా అల్లాగే వుందేం...' అన్నదామె నాకేసి చూసి.

'నీతోపాటు పుచ్చుకుందామని' అన్నాడు కాంతారావు.

'ఎంత మంచి గ్రంథకర్తండీ మీరు! అవుతే ప్రారంభించండి' అని ఆమె త్రాగటం మొదలెట్టింది. నేనూ, అటూ యిటూ చూసి, ఒక్క గుక్కలో గ్లాసులోదంతా పుచ్చేసుకున్నాను. ఆ ముగ్గురూ ఆశ్చర్యపడ్డారు. అల్లా ఒక్కగుక్కలో

పుచ్చుకోకూడ దన్నారు. 'నాకు తెలియదు. క్షమించండి' అన్నాను.

'కొందరికి అట్లా పుచ్చుకుంటేగాని, పుచ్చుకున్నట్లు వుండదు.' అంటూ సుధామయి గ్లాసులోదంతా తాగేసింది.

హరికృష్ణ నివ్వెరబొయ్యాడు. ఆమెచేతుల్లోనుండి గ్లాసు తీసేశాడు. భర్తముందున్న గ్లాసులో సగంకూడా వక్కగుక్కలో త్రాగేసింది.

'ఎల్లావుంది?' అనడిగాడు కాంతారావు.

'వగరుగా వుంది, నా కేమీ రుచిగా లేదు. ఇందులో మజా ఏమిటో తెలియడంలేదు' అన్నాను.

మరోసారి గ్లాసు నింపాడు.

దీనదయాళ్ – 'ఆయనకి కొత్త, అల్లా పొయ్యొద్దు' అన్నాడు తను పోసుకుంటూ.

'ఇదొద్దు – ఇంకేదేనా తియ్యటిది ఇవ్వండి' అన్నాను.

'ఓ, వైన్స్ కావాలన్నమాట. ఆస్ట్రేలియన్ 'ఎమో' వైన్ బాగుంటుంది.' అంటూ కాంతారావు, తెల్లపెట్టెలోంచి వైన్‌బుడ్డి తీసి, చిన్నగ్లాసులో కొద్దిగా పోశాడు.

'మీ కీ వైన్ ఎక్కడిదీ?'

'మొన్న జాక్సన్‌దొర పార్టీకి తెచ్చాడు.'

సుధామయి, నా గ్లాసు తీసుకుని త్రాగేసింది. ముగ్గురూ నవ్వడం సాగించారు. కాంతారావ్ వో లెక్చరిచ్చాడు. నాలు గైదు రకాలు వొకేసారి పుచ్చుకోకూడ దన్నాడు. మెల్లి మెల్లిగా త్రాగాలన్నాడు. నౌకరు ఆమ్‌లెట్లు, రోస్టులు తెచ్చాడు. ఈ పూటకి నాకు చాలు నన్నాను. అది ఎటికెట్

కాదన్నారు. మళ్లా నాగ్లాసులో కొద్దిగా వైన్ పోశారు. కాస్తంత పంచదార వేయ్యమన్నాను. గొల్లుమని నవ్వారు. దీనదయాళ్ తూలి కుర్చీమీదనుంచి పడిపోయ్యాడు. అతన్ని సుధామయి, డాక్టర్ కలిసి లేవదీశారు.

'నాలుగైదు రకాలు తాగడం గూర్చి వోకథచెప్పనా? ఈనలాగే వొకాయన వొకరోజున జిన్‌లో సోడాకలిపి తీసుకున్నాడు. మత్తుచేసింది. మర్నాడు, విస్కీలో సోడా కలిపి తీసుకున్నాడు, మరీ మత్తుచేసింది. ఆ తరవాత మరో రోజున బ్రాందీలో సోడాకలిపి తాగాడు; మత్తెక్కింది. రమ్‌లో సోడా కలిపి తీసుకున్నాడు. మళ్ళా మైకం కమ్మేసింది. ఆఖరికి వో నిశ్చయాని కొచ్చాడు – యీ మత్తుకి కారణం సోడా అని.'

అందరూ నవ్వడం సాగించారు. సుధామయి పళ్ళు ఎంతో అందంగా వుంటాయనీ, అందుకనే ఆమె అస్తమానూ నవ్వుతో వుంటుందని అప్పుడు తెలుసుకున్నాను. వారు కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు. దీనదయాళ్ కొడుకుని ఇంగ్లండు పంపుదామా, అమెరికా పంపుదామా? కాంతారావు కూతురికి నృత్యం ఎక్కడ, ఎవరిదగ్గర చెప్పించాలి? వొచ్చేనెల కంపెనీ మీటింగు అస్సాంలో జరుగుతుందిట. ఎర్‌కండిషన్డ్ కోచ్ లోనా, విమానంలోనా ప్రయాణం? దీనదయాళ్‌కి రెండు వేలు చేబదులు కావాలి, ఎవరిస్తారు! కాంతారావుకి నాలుగు వేలు కావాలి, ఎవ రిస్తారు? హరికృష్ణ మొన్ననే రాఘవన్‌కి రెండు వేలిచ్చాడు. తన దగ్గరేంలేదు. మరి సుధా ఏమన్నా విడిగా దాచినదాంట్లో సర్దగలదేమో, స్పృహలో వున్నప్పుడే అడిగి తెలుసుకోడం మంచి దన్నాడు.

నేను వారి జీవితవిధానాన్నీ, మనస్తత్వాలనీ పరిశీలిస్తూన్నదాన్ని బట్టి శరీరంలో వొచ్చిన మార్పులని వూహిస్తూ కూర్చున్నాను. దీనదయాళ్ తన్న వారంతా నడివయస్కులు. సుధ వయస్సు ముప్ఫై అయిదు లోపు. దగ్గరగా పరిశీలించడానికి అలవాటుపడితేగాని ఆమెచక్కదనంలో ప్రత్యేకత వ్యక్తంకాదు. అంత మరీ ఎరుపుకాదు, చామన చాయకంటె మరొక్క ఛాయ. కోల మొహం, చిన్నముక్కు, స్వేచ్ఛగా నవ్వేయడానికి అలవాటుపడ్డనోరు, గడ్డంకింద చిన్నినొక్కు, పటుత్వం సన్నగిల్లని శరీరం, నడుం, రొమ్ములు, పిరుదులు, వేటి కవి విడిగా తీర్చిదిద్దినట్లు చీరని పాయలుగా చీల్చి, పడవల్సిన చోటనే మడతలుపడుతూ, చిత్రకారుడికీ నగ్నప్రతిమలశిల్పికీకూడా తృప్తినిచ్చే ఆకృతి ఆమెది! ఆకుపచ్చరంగు షిఫాన్ చీరలోంచి నల్ల బోర్డర్ గల జాకెట్, గుండ్రంగా మెడచుట్టూ బరువుగా సూర్యకిరణాల నెక్ లెసు, 'స్వస్తికాలో' డైమండ్స్ అమర్చిన దుద్దూలూ, పాపిటలో వీడిన చోట కుంకుమ—అదీ ఆమెవిగ్రహం తీరుపు. చూడగానే చటుక్కున కనబడే ప్రత్యేకత ఆమెజుట్టు – పొడుగాటి ఎత్తైన తలకట్టు, జడ. అందులోంచి మొహం చిన్నదిగా కనబడుతుంది. అంతా వుంగరాలు తిరిగి మెడదగ్గర, చెంపలమీద, పాపిట ముందూ పొదల్లే అలుముకున్న వెంట్రుకలు. పాపిట రెండు వెంపులా నూనెవేసినట్లు ముందు వెంట్రుకల నీడలు నుదుటి మీద కదులుతూ, చూపుని తమవైపు తిప్పుకుని నిలిపివేస్తాయి. ఆ నుదుటిమీదే కుడికనుబొమ్మపైన అరంగుళం గాయం మచ్చ.

వాన్ని ప్రేమించడం - యీ రెంటికీ వున్న తేడా చూపాలని యీ నాటికలో వొక యత్నం జరిగింది.'

సుధా, భర్త వొకరికేసి వొకరు చూసుకున్నారు. ఆ నవ్వులో భవిష్యత్తు వున్నట్లు స్ఫురించింది. హరికృష్ణ సంగీతం ప్రారంభించాడు. దీనదయాళ్ హైస్టాయిలో అతనితో కలిసి పాడే యత్నం చేస్తున్నాడు. కాంతారావ్ కూడా, అదోలా అయి, పరధ్యాన్నంలో వున్నట్లుంది.

'కథ చెప్పు చంపక' అన్నాడు.

మాటలు బరువుగా రాసాగాయి.

స్పష్టత సన్నగిలింది. నేను తటపటాయించాను. మొదలెట్టి చూద్దాం అని వుపక్రమించాను.

'ఒకామె వుంది. ఆమె భర్త వున్నాడు. భర్తంటూ లేకపోతే, మన ప్రియురాండ్రని పోషించేదెవరు...?...'

ఒక్కసారిగా సుధ నవ్వింది. పొడుగ్గా, సంగీతం పాడి నట్లుగా, అతిశయోక్తిగా నవ్వింది. ఆమెను చూసి హరికృష్ణ నవ్వడం. దీనదయాళ్ కూడా నవ్వుతున్నాడు. ఓ క్షణం నిదానించి, మోటారు సైకిల్ టైర్ బ్రద్దలైనట్లూ, కంటె భోషాణం ఎత్తునుండి పడినట్లూ, కాంతారావు నవ్వాడు.

నా కర్థంకాలేదు. అసహాయత కోపంలోకి మారింది. అరసికునిముందు పాండిత్య ప్రకర్షంటే యిదే కాబోలు నను కున్నాను. ఆ గ్లాసులన్నీ పగలగొట్టాలనీ, వాళ్ళ మొహాన వళ్లాలు విసిరెయ్యాలనీ సుధ మెడలో సూర్యకిరణాల నెక్లెస్ బలాత్కారంగా వూడదీసి, గిరవాటెట్టాలనీ, ఏవేవో సినిమాలో 'విలన్' చేసే భీభత్సమైన చేష్టలను ప్రేరేపించే ఆలోచన

లొచ్చాయి. ఆ నవ్వు నిలిపి, వూపిరి బాగా పీల్చి, కన్ను మెదిపి, మళ్ళా మరో స్థాయిలో నవ్వు సాగించింది. ఆ నలుగురూ కన్ను మెదపడం, నో ఆటగా ప్రారంభించారు. నాకేసి చూస్తూ కన్ను మెదపడం మొదలెట్టారు. ఆ దృశ్యానికి నా కోపం జాలిగా మారింది. వారి శరీరాలు యంత్రాలు. వాటిపై వారికి స్వాధీనం లేదు. కోపానికి చలించే చైతన్యం వారిలో లేందే కోపగించి ప్రయోజనం? తుఫానుకి సముద్రంలో కెరటం గిలగిలతన్నుకుంటుంది. దానిలోతు దాని కేం తెలుసు? నావుపమానా లెవరి క్కావాలి? వారిముందు నే నెవర్ని? అసలు అందరం ఎవరం? ఆ క్షణంలో అందరం వొక్కటిగా ఐక్యత పొంది, సృష్టిలో 'వునికి'కి నిదర్శనంగా తయారవకూడదా? 'అహం'లోంచి బైటికి గెంతి, నగ్నంగా ఆ నవ్వులో కలిసిపోగూడదూ? అప్రయత్నంగా నేనూ వొక్కసారి నవ్వేశాను. నన్ను చూసి వారందరూ మిగిలనవోపికతో జలవిద్యుత్ లాంటి కన్నీటిని మొహం అంతా వ్యాపింపచేసి, మహొక్కకడసారి లయతో, శరీరాలు పగలకుండా చేతులతో అదిమిపట్టి, సుదీర్ఘమైన నవ్వుని సృష్టించి, ఆనందవాహినిలో కలిసి అందరం వొకటైపోయినాము.

ఇంక తరువాత జరిగినవాటిని గురించి చెప్పను. త్రాగి మైమరచిన వ్యక్తులను జీవితంలో హర్షించను; అట్లాంటివారిని చిత్రించే కథలన్నా, నాటికలన్నా, నవలలన్నా, సినిమాలన్నా నాకు తలనొప్పి. ఆ పాత్రలు ఎంత గొప్పగా సహజంగా చిత్రితమైనా నాకు వాటియెడ ఆకర్షణా, సానుభూతీ కనబడవు. ఒకప్పుడు వెనకటితరంలో అట్టివారిని చిత్రించి, సంస్కారం తీసుకొచ్చి, ప్రయోజనం సాధించే అవసరం వుండేదేమో,

వాటికి ఆనాడు చలామణీ వుండేదేమో నాకు తెలీదు. అప్పుడూ, యిప్పుడూ, ఎప్పుడూకూడా ఆది కళాసృష్టికి అనువైన వాస్తువు కాదనుకుంటాను నైతిక విలువల సూక్ష్మమైన పరీక్షలో అందం వుంది. ఆ పరీక్షకి ఏదో వొక జీవితవిధానం అందరికీ అంగీకారమై స్థిరపడినది — అవసరం. మైమరచిన వ్యక్తులు యీ పరీక్షకు అతీతులు. అందుకనే వారిని చూసి జీవితంలో జాలిపడినా కళలో వారిపట్ల కలిగేది రోత.

సుధని, ఆమెభర్తని వొకకార్లో, దీనదయాళ్‌ని మరోకార్లో సాయంపట్టి చేరేశాం. తరువాత కాస్సేపటికి కాంతారావు నేను కలసి భోజనంచేశాము.

కాంతారావు గదిలోకి పోతూ 'అందరూ సుధ ప్రియులే-వారిని పోషించే భార్య లున్నప్పుడే...' అని నవ్వుతూ నిష్క్రమించాడు.

ఆ రాత్రంతా ఐస్ ముక్కలు నుదుటిమీద పెట్టుకొని పరున్నాను.

* * * * *

ఆ మర్నాడుదయం తొమ్మిదింటికి కాంతారావు కనిపించాడు. రాత్రి బాగా నిద్రపట్టిందా అని అడిగాడు. నేను మైకంచెందనందుకు నన్నభినందించాడు. 'అసలు నే పుచ్చుకున్నదేదీ, ఊరికే పుచ్చుకున్నట్లు నటించాను' అన్నాను.

'అందుకే నాటకాలు వ్రాస్తావు' అన్నాడు. సుధాముని గురించి నా అభిప్రాయం అడిగాడు.

'నే నింకా ఏ అభిప్రాయమూ ఏర్పరచుకోలేదు. అసాధారణ వ్యక్తిగా మాత్రం కనిపించింది' అన్నాను.

'వాళ్ళకి సంతానం లేదు. అదొక లోటు. అది మరిచిపోవ డానికే యీ ప్రేమకోసం వేట – చిత్రం – మళ్ళా భర్తంటే ఎంతో ప్రేమ. అతనికి అపచారం చెయ్యలేనంటుంది. కదిపా వంటే అన్నీ చెప్పేస్తుంది. కబుర్లతో నిన్ను లోబరుచు కుంటుంది. అదే ఆమె ఆనందం.'

'అంత సులువుగా ఆనందం సాధించగలగటం గొప్ప అదృష్టం. నిన్నుకూడా లోబరుచుకుందా?'

ఈ ప్రశ్నకి సమాధానంరాకముందే వాళ్ళ కార్యదర్శి కారులో వొచ్చాడు. ముందు బైటకి వెళ్ళవల్సిన పనుందనీ, మరో గంటలో కార్యదర్శితో కలిసి తనఆఫీసుగదికి రావల్సిం దనీ చెప్పి, అతను వెళ్ళిపోయాడు.

మహో జీపులో 'విక్రమభట్' అనే మరోవుద్యోగి అతనితో షికారుకి రమ్మన్నాడు. బైలుదేరుతుండగా డాక్టర్ హరికృష్ణ కా రొచ్చింది. వాళ్ళనౌకరు ఆ కార్లో వారింటికిరావల్సిందిగా సుధా మయిగారు కోరినట్లు చెప్పాడు – 'నాటకంవిషయం మాట్లాడా లటండీ' – అన్నాడు. సాయంత్రం నాటకం – ఇంతవరకూ దాన్నిగురించి ఎవరూ పట్టించుకున్నట్లు లేదు. సుధామయితో మాట్లాడాలని వుంది.

ఓ గంటలో వారింట్లో దింపుతానన్నాడు విక్రమభట్. గంటలో వొస్తానన్నారని చెప్పమని సుధామయినౌకర్ని పంపించివేసి, జీపులో బైలుదేరాము. అవీ యివీ మాట్లాడు కున్న తర్వాత, విక్రమభట్ సుధామయిని గురించి సంభాషణ మొదలెట్టాడు. లోపల కుతూహలం వున్నా, దాన్ని కనబర చక, వారు చెబుతున్నారు కాబట్టి వింటున్నాననిపించేటట్లు,

చిన్నచిన్న ప్రశ్నలతో వ్యాఖ్యానాలతో కొన్నివిషయాలు సేకరించాను. వెవకాల కూర్చున్న కార్యదర్శి వింటూ కూర్చు న్నాడు. విక్రమభట్ యిలా చెప్పాడు.

'సుధామయిని గూర్చి బోలెడు వదంతు లున్నాయి. ఇందులో సగం ఆమెనిచూసి ఓర్వలేని స్త్రీలు సృష్టించినవి. మిగతా సగం ఆమెలో నైతికనిజాయితీని ఒప్పుకోలేక తమ ఓటమిని సమర్ధిస్తూ సృష్టించిన దుష్ప్రచారం. ఆమె చాలా మంచిది. నవ్వుతో, చూపుతో, స్నేహంతో మొగాళ్ళని సంతోషపెడుతుంది. - సూర్యరశ్మిలా అందరిపైనా సమంగా ప్రసరిస్తుంది ఆమెలో వాత్సల్యం. శరీరానికీ, మనస్సుకి తేడా తెలీని పాతివ్రత్యం అనొచ్చు -'

'ఇవన్నీ మీకెల్లా తెలుసు?'

'నే నిక్కడ నాలుగేండ్లనుంచి చూస్తున్నా. నే చూసిందీ, విన్నవీ - యివన్నీ కలబోస్తే వొచ్చినభావం. ఈ మన స్తత్వానికి కొంతవరకూ భర్త కారణం. దొరలపార్టీలు కెళ్ళడం, అక్కడ నృత్యాలు - నాగరికులు అసూయ ప్రకటించ కూడదుగా మరి! - పరాయివాళ్ళతో చనువుకి శరీరం ఆటం కం అవకూడదుగా, పాశ్చాత్యనాగరికతలో...'

'అన్యాయం - వాళ్ళల్లోనూ వుంది బోలెడంత నైతిక చింతన.'

'క్షమించండి - పోనీ - శరీరం ఆటంకం అవకూ డదన్నట్లుగా నటించాలి - అసి సరిదిద్దుతాలెండి. ఆ అలవాట్లని పురస్కరించుకుని కాంతారావుగారు చొరవ తీసుకుని, హైకంలో ఏదో చెయ్యబొయ్యాడట - ఆమె లెంపకాయ

కొట్టినంతపని చేసిందిట. ఆ చర్యకి భర్తకూడా కోపగించు కున్నాడు. పై అధికారిపైన అల్లా చెయ్యిచేసుకుంటే తమ భవిష్యత్తేంకాను - అని చాలా గొడవపెట్టాడుట. అదే కిందధికారైతే అసూయ; పైఅధికారైతే నాగరికమైన వోరిమి! పై అధికారి గనకనే దూరంగా వుంచానందిట.'

ఆఫీసు, పని, లాభనష్టాలు - మొదలైనవాటిని గురించి వో అరగంట చెప్పుకున్నాం. నేనూ, కార్యదర్శి ఆఫీసులో దిగిపోయ్యాం. కాంతారావుగదికేసి వెడుతూండగా, కార్య దర్శి కొన్నిసంగతులు చెప్పాడు.

'మీ కో విషయం చెబుతా, నమ్ముతారా? ఈ కంపెనీ కాలనీలో అందరికంటే ఎక్కువ సంస్కారం, నిజాయితీ గల మనిషి సుధామయి. అంతటి సంస్కారం గల పురుషులతో సమంగా యెంచబడాలని, వారిస్నేహం కోరుతుంది. అది కేవ లం మానసికమే. కాని మొగాళ్ళకి స్త్రీలతో మానసిక స్నేహం అర్థంకాదు - మన సమాజంలో ముఖ్యంగా పరపురు షుడితో శారీరకంగా కాక మరోరకం సంబంధం సాధ్యమని ఎవ్వరూ నమ్మరు. అందుచేత ఆమె కనవరచే చనువూ, ఆద రణ వుదహరించి, యిదంతా శారీరకమైందేనని, పురుషులు చేస్తున్న ప్రచారం. స్త్రీల అసూయాభావం దీనికి ప్రోద్బలం. ఆమె నిజంగా కోరింది, ప్రేమించింది, తోటమాలి తార కాన్నే. తారకం - భర్తగారింట్లో చిన్నప్పటినుంచీ వుండే వాడు. అయ్యగార్ని తన ప్రాణంగా చూసుకునేవాడు. నల్లగా, కండలు తిరిగిన ఉక్కుశరీరం;వొత్తైన వుంగరాలజుత్తు. ఎందు కంటారు? వాడి కేవిధమైన సంస్కారం లేదు. సహజ

మైన ప్రవర్తన – వుద్రేకాలే విజ్ఞానంగా మారిన ప్రకృతి. మానసికమైన తికమకలు లేవు. వ్యర్థమైన ఆలోచనలతో మనస్సు మలినంచేసుకోక ప్రతిక్షణమూ, సర్వేంద్రియాల సంచలనంతో సజీవుడైన వ్యక్తి. ఆమెకి సంతానం కావాలి. శరీరం శాసించిన సహజవాంఛలను అణిచిపెట్టి కృత్రిమమైన ప్రతిభగా మార్చుకున్న మేధావులకి సంతానం కలుగదు.

ఇంకా చెబుతూండగా కాంతారావ్ కనిపించాడు. సెలవుతీసుకొని తనవని చూసుకుంటానని కార్యదర్శి వెళ్ళాడు. కాంతారావ్ తనఆఫీసు – అక్కడజరిగేపని, పనివాండ్రకి వారు కలగచేసిన సౌకర్యాలు, వేడుకలు, ప్రసూతి ఏర్పాట్లు, పిల్లలకి పాలు, రీడింగ్‌రూమ్, ఆటస్థలం, హాస్పిటల్, పార్కు, అక్కడి యంత్రాలు – యివన్నీ చూపించాడు. పార్కులో వొకమూల ఖాళీచేయించి, వొకవేదిక, దానిమీద 'డేరా', సాయంత్రం కార్యక్రమానికి ఏర్పాటుచేశారు. ఆహ్వానితులకు బెంచీలు, కుర్చీలు, చాపలు వేశారు.

'మరి వేషాలకి గ్రీన్‌రూము ఏదీ?'

'అడుగుదాం' అని కాంతారావ్ 'స్వామిని' పిల్చాడు.

'అదే తెవల్లం లేదండి. రీడింగురూమ్ దగ్గర్లో వుందండి. అక్కడ వేషాలేసుకుని, కార్లోకూర్చుంటే, – ఆ కారుని స్టేజికి దగ్గరగా వుంచుతామండి. అందులోంచే వొస్తూ, పోతూ వుంటారండి.'

'మరి కర్టెన్లూ అవీ ఏవి?'

'తయారవుతున్నాయండీ. గురవయ్యగారి హార్మోనియం చెడిందండి – రిపేరుకెళ్ళింది, అదీ, కర్టెన్లూ వొకేసారి

వొస్తాయండి' అన్నాడు స్వామి. ఇంతలో కాంతారావ్ లైపిస్టు 'లూసి' వొచ్చింది. నారింజరంగు పొడుగాటి గౌను. కత్తిరించిన వుంగరాల జుత్తు. నడుంకి వెడల్పుబెల్టు. తన చాకక్యం, పనిలో ప్రావీణ్యం అంతా రొమ్ములద్వారా ప్రదర్శింపగల, ముచ్చటైన విగ్రహం. సుధామయిగారు నన్నూ కాంతారావును వారింటికి రావల్సిందిగా ఫోనులో చెప్పారుట.

'ఉదయం కారు పంపింది – నాటకం విషయం ఏదో మాట్లాడాలి రమ్మని' అన్నాను.

'కొంపతీసి నాటకంలో తనే వేషం వేస్తాననటుందా ఏం!' అంటూ కాంతారావ్ నవ్వడం సాగించాడు.

'నిన్నుకూడా రమ్మందిగా.' అన్నాను.

'ఇదోరకమైన ముఖస్తుతి. ఆమె భర్తకి ప్రమోషన్ కావాలట. మా పూనా బ్రాంచిలో ప్రధాన సంక్షేమాధికారి వుద్యోగం ఖాళీ వొచ్చిందిలే. హరికృష్ణకి అది యిప్పించమని సూచనలుచేసింది. ఈ వుద్యోగంలో కొచ్చి రెండేళ్ళు కాలేదు. అప్పుడే మళ్ళా ప్రమోషనా!'

ఇక్కడి వ్యక్తులందరూ, నన్నింతగా ఆదరించడానికి కారణం కాంతారావ్‌ని నే నెరుగుండడమే ననిపించింది. ప్రతి వారూ ఏదో కొంత చెప్పి, నా మంచి పొంది, కాంతారావు ద్వారా ఏదో మంచి మాట్లాడి వారికి మేలుచేస్తానని లోపలి భావం. సుధకూడా యిలా మంచిచేసుకోవడానికే రమ్మందేమో! కాంతారావ్ పెద్దధికారి; ఇతరులపట్ల అతనిదృక్పథం వేరు. ఎవరు తనతో మంచిగావున్న, వా రేదో మేలు తనద్వారా ఆశిస్తున్నారనే. నే నెందుకల్లా గనుకోవాలి? నాటకం విషయం

మాట్లాడాలనికూడా అంది సుధామయి. కారణం ఏదైతేనేం, వెళ్ళాలని వుందినాకు. 'భోజనాలైనాక విశ్రమించి, మధ్యాహ్నం వెడుదువుగానిలే.' అన్నాడు కాంతారావ్. పన్నెండింటికి అతని పని ముగించుకుని బంగళాకెళ్ళి, భోజనాలుచేశాక అతను కాసేపు విశ్రమిస్తానన్నాడు. కొన్ని పత్రిక లిచ్చి, నన్నూ విశ్రమించమని చెప్పి తనగదిలో కెళ్ళాడు.

నాకు నిద్ర పట్టలేదు. రాత్రి నిద్రలేక అలసిన మాట నిజమే. అది నరాల అలసట వారికి వుద్రేకం కావాలి, విశ్రాంతి కాదు.ఇంకా నిద్రలేకుండా యింకా అలిసిపోయి, నాడి, నీరసించి, ప్రాచీన శిథిలంగా చెయ్యిందే విడువదు. విప్లవంచేసిన నరాల వొత్తిడి. మూడింటికి టీ పుచ్చు కున్నాను. తను వేరేపనిచూసు కుంటానని, తన కార్లో సుధగారింటికి వెళ్ళమని ఏర్పాటు చేశాడు కాంతారావు. వాళ్ళబంగళాముందు కారు నిలిచింది. నేను ఫలానా అని తెలుసుకున్నాక నౌకర్లు లోపలిహాల్లోకి తీసుకెళ్ళి, 'ఆమె యివ్వాడే బైటకెళ్ళారు. వొస్తూవుంటారు. కూర్చో' మన్నారు. కూర్చున్నాను. కాఫీపొడుంరంగు బొచ్చు కుక్క వొకటొచ్చి, కాసేపు మొరిగి నా కాళ్ళముందు ముడు చుకుని పడుంది. ఇంతలో కారు నిలిచినచప్పుడు. ఆమె రానే వొచ్చింది. కుక్కకి భయపడి నేను లేవలేదు. చప్పుడికి గంతు లేసుకుంటూ వెళ్ళింది నేను లేచాను.

'చూశావా మా 'శాంతి' ఎంత శాంతంగా పడు కుందో. చెడ్డవుద్దేశాలువున్న వ్యక్తిగనక వొస్తే పసిగట్టి చీల్చి చెండాడేస్తుంది. మీ హృదయం మంచిది కాబట్టి అల్లా బుద్ధి మంతురాలుగా పడుంది.' అంటూ లోపలి కెళ్ళింది. నా

హృదయం అంత మంచిదా? నిజంగా అంత మంచిదైనా అయి వుండాలి - లేక కుక్కకి పసికట్టేశక్తి క్షీణించేనా వుండాలి- అనుకుంటుండగా ఆవిడ వొచ్చింది. నౌకరు బల్లమీద కూల్ డ్రింక్స్ పెట్టాడు. వొచ్చిన ఉత్తరాలు విప్పి వెలుతురులో కొచ్చి కళ్ళు పెద్దవిచేసి చదువుతోంది. ఆమె కళ్ళు అంత పెద్దవికావు. కనురెప్పలలో వొకటి రెండు వెంట్రుకలు లేవు ఆ ఖాళీలోంచి వింతనీడ బుగ్గలమీద పడుతోంది; ఎండ లోంచి రావడంవల్ల చెమటపట్టింది. అరచేత్తో జుట్టుని పైకి తోసినప్పుడు, చెమటకి ముంగురులు తడిసి నుదిటిమీదే అతు క్కున్నాయి. బల్లమీది భూతద్దం సహాయంతో వుత్తరం చదువుతోంది.

'ఏమండీ, కండ్లజోడు పెట్టుకోరాదా?'

'మా వుద్యోగానికి ఏలోటున్నా పట్టించుకోరు కాని, చూపుమాత్రం బాగుండాలి. అంచేత ఎంత చత్వారం వొచ్చినా, ఎవ్వరూ కండ్లజోడు పెట్టుకోరు. అందరూ అంధు లైతే ఎవరు అంధులో కారో చూసి తెల్సుకోలేరుగా' అన్న దామె, వుత్తరాలు దూరంగా వుంచి, సోఫాలో కూర్చుని, పమిటతో మొహం తుడుచుకుంటూ. చెమటకి జాకెట్టు మడ తలదగ్గర డాగైంది. - తేనె పరిమళం నన్నావహించింది. నాచూపుని ఆమె గ్రహించినట్లుంది.

'నా చివరికోరిక చెప్పమంటారా? దోమలు, యీగలు లేని దేశంలో, చెమటపట్టని దేశంలో పుట్టించమని. ఇప్పుడే వొస్తా - యీలోగా యిల్లు చూస్తూ వుండండి' అని నౌకర్‌కి సంజ్ఞచేసి లోపలికెళ్ళింది.

నేనూ, నౌకరూ ఇల్లంతా చూడ్డానికి బైలుదేరాం. చుట్టూ కాంపౌండు-గోడ; మూలగా వో చిన్న గది. అందులో కుంటేళ్ళు - వొక లేడి; గదిముందు వరండాలో పంజరం, రామచిలుక-మరోమూల మైనా; లోపల గదిలో పావురాల గూడు; లోపలహాల్లో నాలుగు తైలవర్ణచిత్రాలు - ఒకటి ఆమెతల్లిది; మిగతావి 'లాండ్‌స్కేప్స్.' కొన్ని ఫోటోలున్నాయి. ఒకదాంట్లో చిన్నప్పుడు హరికృష్ణ వున్నాడు. అప్పటికే జుట్టు వూడే సూచన లున్నాయి. పెరిగిపోయ్యే శరీరం తాలూకు పొంగూ, దబాయింపూ వున్నాయి. మరో దాంట్లో సుధామయి యవ్వనదశలోది. - ఇరవై య్యేంటా యేమో? అందులో అంత బాగుండలేదు. నుంచున్న పద్ధతిలో ఠీవి, నిబ్బరం, మానసిక శిక్షణకి గుర్తై పరిసరాలని లోబరచుకో గల ధీమా అందులో లేవు. - ఏమిటో సగం మనిషిలా వుంది! కొందరికి పెద్దయింతర్వాత గాని నిండుతనం రాదు. మనో వికాసం శరీరానికి కూడా కొంత శక్తినిస్తుంది కాబోలు!

'కాంతారావ్ గారు రానన్నారా?'

సుధామయి ఎర్ర సిల్కు చీర ధరించింది. బోర్డరు లేదు- అందుకే ఎత్తరిగా కనబడింది. నడుంచుట్టూ వొంపుమీద చీర మడతలు లేనందున కంచుకూజాలా నీడలో మెరుస్తోంది; హాండ్‌లూమ్ బాతులు, కొంగలు బొమ్మల డిజైన్‌గల తెల్ల జాకెట్టు. - మెడకి సూర్యకిరణాల నెక్లెస్ లేదు. అదున్న భాగంలో వొకచోట మానిన గాయంగుర్తు- అటుకేసి చూస్తు న్నాను.

'అర్జెంటుగా జరగవల్సిన కంపెనీపనుందట - క్షమించమని చెప్పమన్నారు.'

'ఈ కంపెనీకి అవశ్యం జరగాల్సిన పని ఏమిటంటే, దీన్ని ఎత్తివెయ్యడం.'

'ఏమిటండీ అల్లాగంటారు? బోలెడు బోనస్ యిస్తున్నట్లు విన్నాను' అన్నాను.

'ఇస్తారు. మళ్ళీ రెండేళ్ళు, నెలాఖరుకి జీతాలు రావడం వుత్తది. - మెడమీద గాయం లెండి - చిన్నప్పుడు నేనూ అక్క పరికిణీలకోసం కీచులాడుకున్నాం - తోసింది - కత్తిపీట మీద పడ్డాను. ఇది చూశారా చిటికెన వేలు-పైన ముక్క వూడింది - స్కూల్లో పిల్లలతో దెబ్బలాట ఫలితం. మరేమో యీకనురెప్పలు డాక్టరుగారిపని - సిగరెట్టు కాలింది. ఎందుకో ఆ వొకటీ రెండూ సుళ్ళు ఎదగనే లేదు! ఈ మోకాలుపైన దీపావళినాడు సీమటపాకాయగుత్తి పేలిన కాల్చు లున్నాయి. మీ కివన్నీ తెలిస్తే పారిపోతారు. కాంతారావ్ గారు మా యింటి కింద కొస్తారు లెండి - పెద్ద వుద్యోగి. అయినా రాకపోవడమే మంచిది లెండి - మిగతావాళ్ళ ఏడుపైనా తగ్గుతుంది. చిత్రం చూశారూ! సమాజం మనచేత కొన్ని చెడ్డపనులు చేయిస్తుంది. నాలుగైదుసార్లు ఒకాయన, వొకా మెతో చనువుగా వుంటున్నా డనుకోండి, యితరు లేమీ అనుకునే అవకాశం రాకుండా, వారిద్దరూ చా జాగ్రత్తగా వుంటారు. అంతమాత్రంచేత వాళ్లు అనుకోడం మానరు. పైగా పెరుగుతుంది; పరిపరివిధాలుగా చెప్పుకుంటారు. అది వారిచెవులో పడుతుంది. జాగ్రత్తగా వున్నా యీ వదం

తులు పోలేదుగనక, యింక జాగ్రత్తగా వుండకపోతే మాత్రం జరిగే దేమిటిలే– అనుకుని గ్రంథంలోకి దిగుతారు. – అన్నట్లు మీరు గ్రంథకర్తగా – అల్లా అనివుండకూడదేమో!' లోపలి గదిలో వొక 'పెట్టి'–పరుపు మంచం లాంటిది వుంది, ఆమె దానిమీద కూర్చుంది. ఎదురుగుండా వూగిసలాడే కుర్చీలో నన్ను కూర్చోమంది. నా కందులో బాగాలేక, ఆమెనే అందులో కూర్చోమని, నేను పక్క–సోఫామీద కూర్చున్నాను. రెండు గ్లాసెస్ తెచ్చి అందులో ఏదో వైన్ పోస్తోంది. పాదాల కేసి చూశాను. మడమదగ్గర మరో మానినగాయం కనబడింది.

'ఇదా, వెన కోసారి వొకళ్ళింటికి వెళ్లాం. వాళ్ళకుక్క మీద కొచ్చింది. దువ్వబోయాను. పాదం కటుక్కున కొరికింది. ఇట్టే పసికట్టేస్తాయి. లోపల భయపడి పైకి ధైర్యంగా వున్నట్లునటించబోయామా, ఆ లోపలిభయాన్ని పసికట్టి, చర్యతీసుకుంటాయి.'

ఆమెని జీవితం – మనుష్యులు, జంతువులు ఎన్నో విధాలుగా హింసపెట్టడం చూస్తే జాలేసింది.

'పుచ్చుకోండి' అంటూ గ్లాస్ నా చేతి కందిచ్చింది.

'నన్ను క్షమించండి. నా కేదైనా టీయో, కాఫీయో యివ్వండి. నా కలవాటు లేదు. నోటికి బాగుండదు. పైగా లైసెన్సు లేదు' అన్నాను నవ్వుతూ. ఆమె లేచి నిలబడి నా సోఫామీది కొచ్చి, వొక చేత్తో నాగడ్డం పైకెత్తి, గ్లాస్ నోటి కందిచ్చింది. సోప్, టాల్కంపౌడరు, యార్డ్లి సెంట్ పరిమళం, శ్వాసలో తేనె పరిమళం నన్నుక్కిరి బిక్కిరిచేశాయి.

'నాకోసం పుచ్చుకోరూ?' అని దీనంగా చూసింది.

'ఒంటిగా త్రాగడం కంటె, నాగరికతపట్ల అపచారం లేదు. ఇదేం చెయ్యదు. మీకు నచ్చుతుంది.'

కాస్త తీసుకున్నాను.

'ఉండండి, టిఫిన్ తెప్పిస్తా' అని లోపలి కెళ్ళింది. మూలగా రేడియోగ్రామ్ వుంది. దానిమీద ఫోటోస్టాండులో మూడుబొమ్మ లున్నాయి. ఒకటి 'తోరుదత్తు' పెన్సిల్ చిత్రం, మరొకటి 'అమృతషెర్గిల్' ఫోటో, మూడోది 'పావ్‌లోవా బాలె' నృత్యభంగిమ ఫోటో. నర్తకి, చిత్రకారిణి, కవయిత్రి– ఆ ముగ్గురూనూ.

ఆమె వొచ్చింది. టిఫిన్ తెచ్చాడు వంటాయన కాబోలు.

'మీకు కళ లంటే చాలా అభిరుచి అనుకుంటా' అన్నాను.

'మనం చెయ్యలేని పనులను చేసినవారిపట్ల వుండే ఆరాధనాభావం కాబోలు. నిజంగా నా కేమీ అభిరుచి లేదు. వారి జీవిత చరిత్రలు చదివాను. అవంటే ఎక్కువ యిష్టం నాకు. తోరూదత్తు చిన్నప్పుడే చనిపోయింది. ఆ కాస్త జీవితంలో ఐదారు తరాల మానసిక పరిణామాన్ని తనలో వ్యక్త పరిచింది. ఆమె నర్తకైతే, పావ్‌లోవాలాగైయ్యేది. చిత్రకారిణైతే, అమృత షెర్గిల్‌లా గయ్యేది. ఆ ముగ్గురూ ఏరంగంలోవున్నా వొకేలా కళాసృష్టి చేసివుండేవా రనుకొని తృప్తిపడతాను. ఎటొచ్చీ నాలో కళమాత్రం లేదు. అదంతా జీవించడంలో ఖర్చయిందేమో తెలీదు, మీరు చెప్పాలి.' అంది సుధ.

నే నేమీ మాట్లాడలేదు. స్త్రీల చిత్రపటాలుండొచ్చు.

కాని, వొకటి రెండు పురుషుల చిత్రపటాలు లేకపోవడం చూసి కొంత చిన్నబుచ్చుకున్నాను. పైకన్నాను:

'స్త్రీలవిషయం, పురుషులకంటె స్త్రీలకే ఎక్కువగా తెలుస్తుందేమో! పురుషుడికి తెలిసినా, తనవ్యూహాలో దానికి క్రొత్త అర్థం, స్వరూపం కల్పిస్తాడనుకుంట్టా. స్త్రీలు నిజంగా ఏమనుకుంటున్నారో పురుషులకి తెలిస్తే యింతకంటె ఇరవై రెట్లు తెగిద్దురు.'

'మీరు చెప్పింది నా కర్థంకాలేదు. – ఆ తికమకలు నాకు తెలీవు సుమాండి.'

'ఏం లేదు – ఇక్కడ పురుషుల బొమ్మలు ఎందుకు లేవా? అని' అన్నాను.

'పురుషత్వంలో కాఠిన్యం, క్రౌర్యం, కళాసృష్టికి యిది చాలా అవసరము. తోరుదత్తు, అమృతషెర్గెల్, పావ్లోవా లలో కూడా కొంత కాఠిన్యం వుంది. వారందుకే గొప్ప కళా వేత్తలు కాగలిగారు. నాలో ఆ కాఠిన్యమే లోపించడం మూలాన, పీరినే తల్చుకొని లోలోన ఆనందిస్తానేమో! ఆ కళాశక్తిని జీవితంలో వినియోగించుకోడంలోనే ఆనందం పొందుతాను. కాని అది మన సమాజంలో సాధ్యంకాదు. ఎవరేనా మనలో సంతోషంగా వుంటే, వారేదో అపచారం చేసినట్లు భావిస్తారు. నాకిల్లా మీలాంటివారితో కళలనిగురించి మాట్లాడుకుంటూ వుండాలనిపిస్తుంది. కాని అది వీలంపడదుగా.'

ఆమెకళ్ళలో ఏదో దిగులు నల్లమేఘంలోంచి వూడిపడ్డ మంచుకణంలా మెరిసింది. వేడి 'టీ' కి చెమట్లుపోసి, పౌడర్ తెలుపుని తొలగించి, జారిన కన్నీరుతో కలిసి, నీళ్ళల్లోపడ్డ వర్షంచినుకు అల్పమైన కెరటాన్ని లేవదీసి, గుండ్రంగా పెద్దదై

వొడ్డున విడినట్లు, మెడచుట్టూ జుత్తులో నిలబడి, విరిగి పడి పోతున్నాయి.

'కళవల్ల కలిగే ఆనందంకంటే గంభీరమైనదీ, శాశ్వత మైనదీ ఆధ్యాత్మికచింతన అంటారు పెద్దలు.'

'నేను ఏ ఆనందం మరొకదానికంటె గొప్పది అనను వేరు వేరు రకాలు. వాటిలో తీవ్రత, తీక్షణం, అది పొందే వారినిబట్టి వుంటుంది.

నే నేమనాలో తెలీలేదు. కళాసృష్టికి స్త్రీత్వం పురుషత్వం రెంటిసమ్మేళనం అవసరమనీ, స్త్రీత్వం వాస్తువనీ, పురుషత్వం ప్రేరణనీ, జర్మన్ మానసికశాస్త్రజ్ఞుడు సి. జి.యూంగ్ వ్రాసిన సంగతి స్ఫురణకొచ్చింది. కాని, అదంతా ఎల్లా చెప్పాలో తెలీదు.

'ఇంతకీ నాటకం విషయం మాట్లాడాలి అన్నారు?' అన్నాను.

'అల్లాఅంటే వొస్తారని అన్నాను. నిజంగా మాట్లాడాల్సిందికూడా వుందిలెండి' అని వరండాలో కూర్చోడానికి కుర్చీలు అవీ ఏర్పాటు చేయిస్తోంది.

'చెప్పండి' అన్నా నో కుర్చీమీద కూర్చుని.

'ఏంలేదు - రాత్రి మీ నాటకంలో నో పాత్రవేసే పామెలాఆరిపోయింది.'

నాకు దిగులేసింది. ఏదో ఒక్క నాటకం వ్రాశాను. ఎన్నో అనుకూల పరిస్థితులు ఏర్పడి, దాన్ని వేసేప ర్పాటైంది. ఎన్నెన్నో కలలుకంటూ కూర్చున్నాను. సూర్యుడి కాంతిలో వుండికూడా, కనబడని, నక్షత్రాలకిమల్లే - ఆ కలలు ఘనీ

భవించి, ఈజిప్టులో పిరమిడ్లకి మల్లే అల్లా నా కనురెప్పలమీద శిథిలాలై, ముందుయుగాల పురావస్తుశాస్త్ర పరిశోధకులకు కానుకగా అర్పణ కావాల్సిందే!

'ముఖ్యమైన పాత్రా?'

'చాలా చిన్నదే - అంతా పదినిమిషాల ఘట్టం. ఆఘట్టం మట్టుకు నాటకానికి ఆయువుపట్టు.'

'తీసెయ్యడానికి వీలులేదూ?'

'అమ్మో'

అని తలవంకించాను. అయినా, నేటి నాటకసమాజాల స్థితిగతులు తెలుసుకోకుండా, యిద్దరు స్త్రీపాత్రలతో నాటకం ఎందుకు వ్రాయాలి? నామీద నాకు కోపంవొచ్చింది.

'మరో స్త్రీపాత్ర వుందటగా – పద్మ వేస్తోందట.'

'అవును.'

'ఆమెచేతే యిదికూడా వేయించకూడదూ?'

'ఆవిడ వొకే సమయంలో యిద్దరుగా ప్రేక్షకులకు కన బడే దివ్యత్వం వుంటేగాని అది సాధ్యపడదు. ఇద్దరూ వొకే రంగంలో వొస్తారు.'

ఆ పాత్ర, ఆ ఘట్టం మార్చివేసే విషయం గురించి, అప్పుడే నా బుర్ర రహస్యంగా ఆలోచనలు సాగిస్తోంది. అల్లా మారిస్తే కళాసాధనలో నిజాయితీని ఆక్షేపిస్తారేమోనని వో మూల బెదురు.

'ఏ కుర్రాడిచేతో వేయిస్తే?'

'అంతకంటె నాటకం మానివెయ్యడమే నాకుసమ్మతం.

ఇంతకీ డాక్టరు హరికృష్ణగారేరీ?' అన్నాను. ఆయనవుంటే ఏదేనా చేసేవాడన్న ధ్వని కలగచెయ్యాలని.

'ఆయన కోర్టులో సాక్ష్యం యివ్వడాని కెళ్ళారు. చీకటి పడకముందే వొస్తారు.'

'ఇంతకీ పారిపోవడం దేనికి – రేపుదయం వరకూ ఆగకూడదూ!' అన్నాను.

అక్కడినుండి లేచి హాల్లో కొచ్చాం. ఎదురుగా వున్న గదిలో పేముకుర్చీలమీద కూర్చున్నాము. సీసాలలో వైనో ఏదో పోసి నా కో గ్లాసిచ్చింది. ఇది పుచ్చుకుంటే ఆందోళన, మనోవ్యాకులత తగ్గుతాయంటారు. పుచ్చుకుందామని నిశ్చయించాను.

'అన్నట్లు మరిచాను – మీా కిష్టంలేదుగా. బలవంతం చేస్తున్నానేమో–క్షమించండి' అని నా చేతులో గ్లాసు తీసుకుని తనే తాగేసింది. మరో గ్లాస్ కూడా పుచ్చుకుంది.'విషయం చెప్తాను. ఆమె బృంద – ఇక్కడ మా గుమాస్తా గోవిందం భార్య. పెండ్లయి ఏడెనిమిదేళ్ళయిందట. సంతానం కలగలేదు. రెండురోజుల క్రితం నొప్పులు ప్రారంభమైనాయిట. దానికి కారణం తాను కాడట.'

'ఎవరిమీాదేనా అనుమానం వుందా?'

'అనుమానం ఏమిటి – దాఖలా వుందంటున్నాడు. మావారేట. ఏం చెప్పనుంటారు?'

ఇద్దరం మౌనంలోపడ్డాము. నే నీ నాటకం ఎందుకు వ్రాయాలి – ఈ మహా గంద్రగోళంలో ఎందు కొచ్చిపడాలి!

'డాక్టరుగారూ అదీ కలిసుండటం చూశాడట – హాస్పిటల్‌లో సంతానభవనంలో. ఈవాళ నాలుగూ అడిగేశాడట. వాడిలేశా అవతలకి పొమ్మని, పెట్టి, మూట బైటగిరవాటెట్టాడట. బస్సులో పుట్టింటికి పోయిందిట. అదుగో గోవిందు వొచ్చిన ట్లున్నాడు. రా గోవిందు.'

గోవిందు ఎఱ్ఱగా, పొట్టిగా వుంటాడు. బుష్‌కోటు, ఆకుజోళ్ళు, విరిగిన క్లిప్పుగల కలం జేబులో – కోటుకాలర్ మధ్యలోంచి వెంట్రుకలు, చేతులకి వొత్తుగా పెరిగిన వెంట్రుకలు – అదీ వాలకం.

'ఏమిటి గోవిందూ! డాక్టరుగారే యీ పని చేసిందంటున్నావట?'

'నే నాముక్క ఎవ్వరితోనూ అనలేదండి. అంటే నా వుద్యోగంమీద ఆశ వొదులుకోవాలండి. నేను చెప్పినా ఎవ్వరూ నమ్మరండి. అందులో సంతానాధికారి.' అదోలా నవ్వాడు. గారపట్టిన వొకటి రెండు పళ్ళు ఆ నవ్వుకి పదునిచ్చాయి.

'నువ్వే తండ్రివి ఎందుకు కాకూడదూ? నీకు తెలీదు. డాక్టర్ల నడుగు చెప్తారు కొంతకాలం జరిగాక, శరీరంలో మార్పులొస్తాయి. అప్పుడు సంతానం కలగడంవుంది. ఆధారంలేని యీ పిచ్చినమ్మకంతో, ఆమె జీవితాన్ని, కలగబొయ్యే సంతానాన్ని పాడుచెయ్యడం మంచిదికాదు. నామాట విను. పదినెల్లాగు. పిల్లో పిల్లోడో పుడుతాడు. పోలిక తెలుస్తుంది. అప్పుడు చర్యతీసుకో. నీ అనుమానం నిర్ధారణైతే, ఆ పిల్లని నే పోషిస్తాను. ఆమెను యిక్కడే వుంచి చూస్తాను. అందుకు సుమ్మతం కాకపోతే వెల – కింతా అని కొంత ముట్టచెప్పించే

ఏర్పాటుచేస్తాను. వెళ్ళు - తక్షణం రెడ్డిగారి జీప్ తీసుకొని వెళ్ళి, ఆమెని తీసుకురా. ఎనిమిదికల్లా వొచ్చేసెయ్యాలి. నాటకంలో వేషం వేస్తుంది. పోర్షనంతా చదివిందట. ఇదుగో ఈయనే నాటకం వ్రాసినాయన.'

గోవిందు గడబిడచేసి వాదిస్తా డనుకున్నాను. అల్లా గేమీ చెయ్యలేదు. సరేనని వెళ్ళిపోయాడు. తను గుమ్మంలో కెళ్ళి అతనిచేతిలో కొంతడబ్బు పెట్టింది సుధామయి. గోవిందుకు వుద్యోగంపై తీపి నా కాశ్చర్యం కలగజేసింది. కీర్తి ప్రేమ-ఈ రెంటికంటె విత్తానికే ఎక్కువ పలుకుబడి, ప్రభావం వుంది. అందుకనే ధనికులంటే నా కిష్టం కాబోలు!

'అమ్మయ్య' అని నిట్టూర్చాను.

'నా కా ధైర్యంలేదు. వాడు సమయాని కొస్తాడని తోచదు. వీడు వెళ్ళాలి. ఆమె వొరకాలి. బ్రతిమలాడాలి. ఆమె అంగీకరించాలి. నా కేం నమ్మకంలేదు. రాగానే మావార్నికూడా పంపుతాను' అన్నది సుధ.

'ఇదంతా నిజమంటారా?'

'నా కేం తెలుసు - పురుషుల మాటలు, చేష్టలు, ఆదర్శాలు, ఆచరణ! డాక్టర్ గారు తన మగతనం ఋజువుచేసుకోడానికి సమకట్టారేమో! ఆయన సంక్షేమం చూసుకున్న తర్వాత కదా, యితరుల క్షేమం చూడటం - చెయ్యనిదాన్ని బట్టి స్త్రీ శీలాన్ని, చేసినదాన్ని బట్టి పురుషుని శీలాన్ని తెలుసుకోవొచ్చు.'

సాయంత్రం ఐదు గంటలు దాటింది. మరి కొంచెం టీ తెచ్చి త్రాగమంది. నే వెడతానని లేచాను.

'ఏం దిగులుగా వున్నారేం?' అన్నదామె.

'మీరు దిగులుగావుండటం చూస్తే నాకు దిగులుగా వుందేమో!'

'ఇట్లా రండి'

లోపలి కెళ్ళాను. రెండుచేతులూ నా గడ్డంకింద పెట్టి, పైకి తోసింది. మీ నాటకానికి భయంలేదు. ఒక నిశ్చయాని కొచ్చా. ఆ వేషం నేనే వేస్తున్నాను.' నే నదిరిపొయ్యాను. గుండెలు వేగంగా కొట్టుకుంటున్నాయి. చెమట్లుపోశాయి. నుదుటిమీది చెమటని చేతులతో తీసేసింది.

'నిజంగా —! మీ కెందు కింత...'

'ఏమో — మనం కళనిగురించి చెప్పుకున్న కబుర్లే కారణమేమో!'

'మరి మీకు వేషం ఏమిటో తెలీదు, నాటకం చదవ లేదు. ఎప్పుడు కంఠస్థంచేస్తారు?' అని అడిగాను.

'ఇప్పటి సాంఘికనాటకాల్లో పోర్షన్ కంఠస్థంచేసే అవసరం వుండదు. రంగంమీద కుర్చీలు, బల్లలు, పుస్తకాలు వుంటాయి. వాటిమధ్య నాటకంలో తమభాగం వ్రాతప్రతి పెట్టుకొని చూసుకుని, చెబుతూవుండవచ్చు. వెళ్ళి నాటకం పంపండి. చదివి, తయారై వుంటాను.' హాలుదాటి, గుమ్మంలో కొచ్చేశాము. నాకేసి మెత్తగా చూసి, పెదవులు మందహా సంతో తొందరగా కదిల్చింది. కార్లో దిగబెట్టి రమ్మని డ్రైవర్‌తో చెప్పింది. కారు కదిలింది.

ఇక్కడినుండి సంగతులు వేగంగా జరిగాయి. నా కన్నీ పూర్తిగా జ్ఞాపకంలేవు. ఏది ముందో, ఏది వెనకో కూడా

తెలీదు! కార్లో కంపెనీవారి పార్కుకు వెళ్ళాం. కాంతా రావుగారక్కడ లేరన్నారు. జనం గుంపులు గుంపులుగా గుమిగూడుతున్నారు. పగటి వేషాలతో యీ గోళంపై జరుగుతున్న జీవితనాటకంపై పడిన తెరలా చీకటి జారుతోంది. మేఘాల అంచుల్లో కాంతికిరణాలు రగిల్చిన ఎరుపు, బంగారు రంగులు రంగస్థలంపై ఆర్పేసిన దీపాలుగా విడిపోతున్నాయి. ఏదో క్కలుగీతంలా పక్షులు చెట్లల్లో అలిసిన కంఠాలతో లయ, క్రమం లేకుండా గానంచేస్తున్నాయి. కాంతారావ్‌గారెక్కడుంటారో, ఎవ్వరూ చెప్పేవారు లేరు. కార్లో వారింటికి వెళ్ళాం. అంతక్రితమే అక్కడనుంచి వెళ్ళాడన్నారు. నాక్కావల్సింది నాటకం వ్రాతప్రతి. దీనదయాళ్ దగ్గర దొరకొచ్చు. అతనికోసం బయలుదేరాము. వాళ్ళందరూ ఆ సాయంత్రం కార్యక్రమానికి ఆహ్వానింపబడిన పై వూళ్ళ పెద్దలకు స్వాగతం యివ్వడానికి స్టేషన్ కెళ్ళారట. నేనూ వెళ్ళాను. దీనదయాళ్ దొరికాడు. పక్కగా పిల్చి 'నాటకం కాపీ, వొకటివ్వవలసిందని కోరాను. అందులో పాత్రధారుల నందరినీ కలుసుకోవాలి, వాళ్ళదగ్గరికి తీసుకెళ్ళమని అడిగాను. అతనికి ఆ వివరాలు తెలీవట. సూపరెంటు శ్రీనివాసుల్ని కనుక్కోమన్నాడు. నాకు వొళ్ళుమండింది.

సాంస్కృతిక శాఖకి కార్యదర్శిగా వీణ్ణి నియోగించిందెవరు? వాడికి అర్హతలేదు. వెంటనే మరొకణ్ణి నియమించవల్సిందని కాంతారావ్‌కి రికమెండ్ చెయ్యాలి. తప్పదనుకున్నాను.

'కాంతారావేడీ?'

'తెలీదు' అన్నాడు – దీనదయాళ్. – దెయ్యంగాడు! అసలు వీడు ఏ వుద్యోగానికీ తగడని వ్రాతపూర్వకంగా కాం తారావుకి విన్నవించుకోవా లనుకున్నాను.

శ్రీనివాసుల్ని వెదుక్కుంటూ బైలుదేరాను.

'అమ్మగారు ఎదురు చూస్తుంటా రండి, కారుకోసం' అన్నాడు డ్రైవర్.

'ఫరవాలేదు–పోనీ–నే చెప్తాలే' అన్నాను ధీమాగా.

శ్రీనివాసులింటికి చేరుకున్నాం.

ఇప్పుడే పార్కుకి వెళ్ళారన్నారు. మళ్ళా పార్కుకి పట్ట మన్నా కారుని.

మైలుంటుంది అక్కడనుంచి. రెండు మూడు ఫర్లాంగు లొచ్చాక, కారుస్టీరోడ్డు పక్కగా లాగి నిలబెట్టేశాడు.

'ఏం?'

'గాలి పోతోందండి.' దానికి కొత్తగా ట్యూబ్ రహిత మైన టైర్లు వేశారట. అందులో గుణ్ణపునాడా దిగిందట. నేలకి దిగిపోతుండిట టైరు. ఏడు కావొస్తోంది. వీడు యీ రిపేర్లు పూర్తిచేసేటప్పటికి నా నాటకం ప్రారంభం కావడము, ముగి యడం జరుగుతుంది కావున, నడవడం వుత్తమమని నడక సాగించాను. ఓ ఫర్లాంగు నడిచాక జట్కాబండి కనబడింది. అందులో ఎక్కి పార్కుదగ్గరికి చేరుకున్నాను. వెతగ్గా వెతగ్గా వో అరగంటకి శ్రీనివాసులు దొరికాడు. అతనిదగ్గర, నాటకం పోర్షన్ కాగితాలు తీసుకుని, వెంటనే వాటిని డాక్టర్ హరికృష్ణగారింట్లో అందచెయ్యాలన్నాను. వాటిని జీపులో మనిషినిచ్చి పంపించాడు. వేషాలు సిద్ధం. అమ్మయ్య అనుకుని

నిట్టూర్చాను. వేషధారులంతా ఎక్కడని అడిగాను. దూరంగా వో చావడిలోకి తీసుకెళ్ళాడు. అక్కడ ఇద్దరు వ్యక్తు లున్నారు. మిగతావాళ్ళు కాఫీలకి వెళ్ళారట. మరి వేషాలు వేసుకోడం ఎప్పుడన్నాను. పద్మ-ప్రధాన స్త్రీపాత-ఇంటిదగ్గరే తయారవుతోందిట.

'మరి మీరో?'

'అసలు మా వేషాలేమిటో తేలడంలేదండి.'

ఆ యిద్దరూ ఒక వేషంకోసం తగువులాడుకుని, యిద్దరూ ఆ వేషంపోర్షనే చూసుకుంటున్నారట. ఏ అవయవమూ సరిగ్గా లేని ఒక హార్మోనియం తాలూకు కళేబరాన్ని యిష్టమొచ్చినట్లు వాయించేస్తున్నాడు మరోవ్యక్తి. అతన్ని ఆపమన్నాను.

'ఇందులో పాటలు-అవీ వుండవు. హార్మోనియమ్ దేనికి -మధ్య మధ్య విరామం అంటూ కూడా లేదే' అన్నాను.

దానికి సమాధానం లేదు. ప్రేక్షకులనినాదాలు పాత్రధారులకు వినబడకుండానా?

'లేదండి-పాత్రలు వొకరి పోర్షన్ మరొకళ్ళు చెబుతుంటే. ప్రేక్షకులు గ్రహించడానికి వీల్లేకుండా' అన్నాడు శ్రీనివాసులు నవ్వుతూ. ఆ యిద్దరికీ పాత్రలు నిర్ణయించి చదవండన్నా-మధ్యలో వొచ్చే యితరవేషాల పోర్షన్ నేను చదువుతూ అరగంట సాగింతర్వాత, మిగతా పాత్రధారులు కూడా వొచ్చారు-పద్మ తప్ప. ఉన్నవాళ్ళతోనే వొకసారి చదివిద్దామనుకుంటూండగా, కాంతారావ్‌గారు రమ్మనమన్నారంటూ వో నౌకరొచ్చాడు. అన్నీ కాంతారావ్ సరి

చేస్తాడన్న ధైర్యంకూడా యిప్పుడు సన్నగిల్లింది. అయినా, నాకు తెలీని శక్తులు అతనిలో వుండొచ్చు; తల్చుకుంటే ఏది చెయ్యలేడు? అతను గట్టిగా అడిగితే, కంపెనీలో యీ యావత్తు జనం వేషాలేసుగుని రంగస్థలం పైకి వురకరూ?

అతనిదగ్గరకు వెళ్ళాం. వరండాలో పది పదిహేనుగురు పెద్దలమధ్య ఆసీనుడై వున్నాడు. అల్పాహారవిందు సాగుతోంది—కేకులు, బ్రెడ్, వాళ 'హాట్', మాపిల్స్, టీ,'బీడా', 'సిగరెట్'. కాంతారావుని బైటికి ఎడంగా రమ్మని మాట్లాడాలనివుంది. కాని పిలవొచ్చా? బాగుంటుందా? ఇంతలో వాకాయన సినిమాపాటలు పాడటం లంకించుకున్నాడు.

ఎనిమిది దాటింది. ఇంక నాటకం ఎప్పుడు—? జనం చాపలమీదా, బెంచీలమీదా, కుర్చీలమీదా నిండు కున్నారు. చెట్లమీదా, గోడలమీదా, వరండాలమీదా పని వాండ్ర కుటుంబాలు నిలబడ్డాయి. నాటకం రక్తికట్టాలంటే ప్రేక్షకులు బాగా వుండాలి. దానికి లోటు లేదు. కాని వీరిలో సగంపైగా పామరజనం. వీళ్ళకీ నాటకం రుచించదు. గోల చేస్తారు. తప్పదు. ఏ గోలైనా భరిస్తాడు నాటకకర్త—నాటకంఆడు తుంటే చూడాలని సంకల్పించినప్పుడు. పురప్రముఖులు, పై వూళ్ళ పెద్దలు పార్కులోకి చేరుకున్నారు. 'హార్మోనిష్టు' ఆ కళే బరాన్ని విరగగొట్టేస్తున్నాడు. దానికి జన్మరాహిత్యం — మహా పురుషులకు కూడా సాధ్యం కానిది. తెరెత్తింది. కాంతా రావు వేదికపైకొచ్చి— వో కాగితం చూస్తూ ఆంగ్లంలో వుప న్యాసం సాగించాడు.

తమకంపెనీ యథోచితంగా జాతినిర్మాణకార్యక్రమానికి పూనుకుంది. ఈనాటికి తాము సాధించిన ఫలితాలు తెలిస్తే కంపినీ స్థాపించిన దొరగారు ఎంత సంతోషిద్దురో - ఆయన చనిపోయి నలభై సంవత్సరాలైనా, ఆయన ఆదర్శాలు, పట్టుదల, దయ వారికి అంగరక్ష. ఐహికరంగంలోనే గాక, సాంస్కృతికరంగంలో కూడా తాము వుడుతాభక్తి అన్నట్లు కొద్దో గొప్పో సేవచేస్తూనే వున్నారు. వారీ విధంగా పనిచేస్తే పంచవర్ష ప్రణాళిక జయంగా కొనసాగి, దేశాభ్యుదయానికి తోడ్పడి, జాతి పురోగమనానికి, అంతర్జాతీయ శాంతి స్థాపనకి పునాదులు వేస్తున్నామంటే అతిశయోక్తి లేదు.

జనం చప్పట్లు కొడుతున్నారు.

తాము చేస్తున్న సత్కార్యానికి నిదర్శనం నేడు సమావేశమైన ప్రేక్షకజనం.

సమయానికి ఆహ్వానపత్రాలు అందకపోయినా, వొందలాదిగా వొచ్చి, తమకు సలహాలనిచ్చిన యీ అతిథులకు కృతజ్ఞత ఎల్లా ప్రకటించాలో తెలీడంలేదు. (చప్పట్లు)

ఈనాటి కార్యక్రమంలో కొద్ది మార్పు జరిగింది. అందుకు సభికులు మన్నించాలి. అనుకున్న నాటకానికి బదులు పంచవర్షప్రణాళికని గూర్చి బుర్రకథ ఏర్పాటైంది. (చప్పట్లు)

తనకి అవతల చాలా తొందరపని వుండడంవల్ల తాను చివరిదాకా వుండలేకపోయినందుకు చింతిస్తున్నాననీ, తన స్థానంలో కార్యక్రమం నడిపే లాజరస్‌గారికే ఎక్కువ అర్హత వున్నదనీ - వుపన్యాసం ముగించాడు కాంతారావ్. చప్పట్లుకొడుతూనే వున్నారు. అతను బైటకొచ్చాడు.

ఆ రాత్రి భోజనాలుచేసి, మా గదులకు చేరేటప్పటికి పదకొండైంది.

'మరోసారి మంచివాళ్ళచేత యీ నాటకం ఆడిద్దాం. మంత్రులను కూడా ఆహ్వానిద్దాం' అన్నాడు కాంతారావు, సీసాకార్కు తీసి గ్లాసులో ద్రావకం పోస్తూ.

'ఇప్పుడు వెయ్యకపోవడమే మంచిది.'

'బాగా చెప్పావ్ – ఈ గ్లాస్ తీసుకో – ఇది 'వెయిన్ మూత్.' చాలా మంచిది. హాయిగా నిద్ర పడుతుంది.'

'నా కొద్దు.'

'పోనీ, నిమ్మరసం జిన్‌లో కలిపిస్తాను. తలనొప్పా?'

'ఏం లేదు?'

'కోడోప్పైరీన్ – టాబ్లెట్ వేసుకో – తలనెప్పి తగ్గి, నిద్రపడుతుంది' అతను గదిలో కెళ్ళిపొయ్యాడు. నేనూ నా గదిలో కెళ్ళి పరున్నాను. తల పగిలిపోతూంది – కణతలమీద సుత్తితో కొడుతున్నట్లు ఆ హార్మోనియమ్ చప్పుడు చెవులో పీడకాగానంచేస్తూంది.

ఆధునిక నాటకరంగం గురించి ఘాటైన వ్యాసాలు వ్రాయాలి. వెనకటి నాటకాలు పోయినై. ఆధునిక నాటకం పుట్టలేదు. నటీ నటులు లేరు. ఆడుకునేందుకు భవనాలు లేవు. వాద్యాలులేవు. నడిపే నాథుడు లేడు. స్త్రీపాత్రలు దొరకవు. ఒక వేళ దొరికినా, నాటకంనాడు లేచిపోతారు. ఈ పరిస్థితులు తెలుసుండే వ్రాస్తున్నారా నాటక రచయితలు? పరిస్థితులు తెలుసుకోకుండా వీరు వ్రాయడం దేనికి? తీరా అన్నీ సక్రమంగా నిర్వహించి నాటకం ఆడితే, ఆనందించే ప్రేక్షకజనం

వున్నారా? ప్రతివాడూ ఓ నాటకం వ్రాయడం, తన సమ్మతి లేందే దాన్ని ఎవ్వరూ ఆడకూడదంటూ, మొదటి పేజీమీద లాయర్ నోటీసివ్వడం — మహో యీ నాటకం ఆడాలని, ఆంధ్రావని పరితపిస్తూన్నట్లు — ఇవన్నీ బైటపెట్టి, వ్రాసేవాళ్ళని విమర్శిస్తూ సుదీర్ఘమైన వ్యాసం వ్రాయాలి. వాక్యాలు నిర్మాణం చేస్తూ నిద్రపోయేటప్పటికి మూడైందో నాలుగైందో తెలీదు. లేచేటప్పటికి ఏడు దాటింది. అయ్యగారు రమ్మంటు న్నారని నౌకరు పిలిచాడు కాంతారావు స్నానంచేసుకుని ముస్తాబై, టిఫిన్‌కి కూర్చున్నాడు. నన్ను చప్పున స్నానం చేసి రమ్మన్నాడు. క్షురకర్మ చేసుకోవాలన్నాను.

'సర్లే, నేను మళ్ళా ఓ గంటలో వొస్తాను. సిద్ధంగా వుండు. నీ రైలు తొమ్మిదింటికి' అన్నాడు.

స్నానంచేసి సిద్ధం అయ్యేప్పటికి ఎనిమిది దాటింది. టిఫిన్ పుచ్చుకున్నాను. శ్రీనివాసులు ఓ నల్లపెట్టి తీసుకుని చక్కా వొచ్చాడు. మొదట్లో అది హార్మోనియమ్ అనుకుని భయపడ్డాను. అందులోవన్నీ త్రాగుడు సీసాలు. వాటిని తీసి రిఫ్రీజిరేటర్‌లో పెడుతున్నాడు.

'రాత్రి బాగా జరిగిందా?'

'ఓ పదకొండైందండీ. కిక్కురుమనకుండా కూర్చున్నారు జనం.'

'నాటకం వాళ్ళు?'

'సీతావనవాసం పీఠినాటకంబృందంలో కలిసి దంచేశారు.'

'బృంద రాలేదా?'

'లేదు'

'సుధామయిగారు?'

'నే అన్నానని చెప్పకండి. ఆవిడ లేచిపోయిందను కుంటున్నారు.'

'ఎవరితో?'

'నాకు తెలీదు.'

శ్రీనివాసులు వెళ్ళిపోయ్యాడు. ఆ ముక్క నా చెవిని పడెయ్యడంలో అతనికి మనశ్శాంతి చేకూరింది. నే నది నమ్మలేను. కాంతారావ్ కార్లో వొచ్చాడు. స్టేషన్‌కి బైలుదేరాం.

'నేను వొస్తా' అన్నాడు కాంతారావు.

ఇది వోదార్పు పీడో-అనుకున్నాను. పెట్రోల్ కోసం కారు నిలిచింది. ఎదురుగా డాక్టరు హరికృష్ణ బంగళా. గేటు వెనక గుబురుగా ఎదిగిన గడ్డిని కత్తిరిస్తున్నాడు తోటమాలి. చామనచాయ ఎత్తుగావున్నాడు. పెద్దచింపిరిజుత్తు. కండలుఎండకి చెమటలో నిగనిగలాడుతున్నాయి. చేతి కదలికకి లయ కలుపుతూ బుజాన, వెన్నుమీద, మెడ, తొడ, నడుంపైన కండరాలు, నరాలు వొంపులు తిరిగి, కదులుతున్నాయి. పురుషత్వం అంటే అది - సృష్టికి మూలమైన యంత్రం అది. ఆశక్తి రాతిశిల్పం పైనగాని వ్యక్తంగాదు. తోటమాలి శరీరాన్ని చూస్తే, ఏ శిల్పి సంతోషించడు? ఆ కదలికలోని సౌందర్యం, ఏ రాతివిగ్రహం చూపగలదు? చేతగాక, శిల్పులు తమతలలు ఆ రాతికేసి పగలగొట్టుకోవాలి! కార్యదర్శి సుధామయి వొళ్ళ తోటమాలినే నిజంగా ప్రేమించిందన్నమాట జ్ఞాపకంవొచ్చింది. అది నమ్ముతాను. వాడిలో

సంస్కృతి, నాగరికత లేవు. వాటివల్ల వొచ్చే బిడియము, దాప రికము, అసహజమైన సభ్యత లేవు. స్వచ్ఛమైన స్థూలమైన ఇంద్రియానుభూతి - అందలి తీక్షణాన్ని, ప్రతిభను అనుభవించ గల సంస్కారం ఆమెలో వుంది.

ఆ తోటమాలి తారకం కాబోలు ఎంతధన్యుడు! వాడు నాటకాలు వ్రాయడు. వ్రాసేవాళ్ళని ఎరగడు. ఆ మట్టిలో, ఆ గడ్డిలో మేఘాలక్రింద గాలిలో చెమటకి తడిసి, ఎండకి ఎండి, ప్రకృతి పెరుగుదలలో తనశక్తులు పెంచుకుంటూ, సృష్టిని తనశరీరంలో బంధించివేసి, ప్రేరణకి శిఖరాన్నందుకొన్న పరిపూర్ణతని నింపుకొని, ఎక్కడో, ఎప్పుడో ప్రజ్వరిల్లుతాడు. మనస్సు వుండదు. శూన్యత్వాన్ని శోధించి విశ్వంలోని శూన్యత్వంలో ఐక్యతపొందిన ధన్యజీవి ఆ తోటమాలి! పైకనేశాను:

'తోటమాలిని ప్రేమించిందిట సుధామయి.!'

నీ కప్పుడే తెలిసిందీ! అవును అదొక చిత్రమైన గాథ. చివరిదాకా మా కెవ్వరికీ తెలియదు. రోజూ వాణ్ణి చూస్తూనే వున్నాం - కాని వా డింత కథానాయకుడవుతాడనుకోలేదు'

'అదుగో అటు చూడు - వాడేగా?' అన్నాను గేటు కేసి చూపుతూ.

'ఇంకా నయం...వీడు కాడు. వాడు తారకం. చనిపోయి ఏడాది దాటింది. వీ డెవడో - మరోడు.'

'చనిపోయ్యాడా?'

'ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు.'

'ఎందుకో?'

'వాడు చిన్నప్పటినుండీ హరికృష్ణగారింట్లో వుండే నౌకరు. అతన్ని తండ్రితో సమంగా చూసేవాడు. అతనిభార్య తనని కోరిందని తెలుసుకోగానే వాడిహృదయం చెడిపోయింది. తృణీకరిస్తే ఆమెకి బాధ; అంగీకరిస్తే యజమానిపట్ల అపచారం.'

'ఇదంతా ఎల్లా తెలిసింది?'

'వాడో ఉత్తరం వ్రాశాడు – సుధామయికి – అది నా చేతులో పడింది. ఆమె తనను కోరింది అన్న విషయం వాడికి చెప్పరాని ఆనందం కలుగజేసిందట. ఆ ఆనందం భరించలేక ఆత్మహత్య చేసుకుంటున్నాడట.'

నే నాలోచనలో పడ్డాను. ఒక జీవికి అంతటి ఆనందం నైతికచింతన కలగచేసిందంటే ఆమె ఒక గొప్పకార్యం సాధించిందనుకున్నాను. ఆ కథ విని, ఆమెపరిచయం పొందడంతో నేనూ నైతికంగా నో అంతస్తు పైకి నడచినట్టనిపించింది. నైతిక జీవితంలోని సూక్ష్మమైన కొత్తప్రాంతాన్ని శోధించాను.

'రాత్రి లేచిపోవడం ఏమిటి?'

'లేచిపోయిందా? నే వినలేదే! రాత్రి ఎనిమిదింటికి తన అక్కగారికి జబ్బుగావున్నట్టు టెలిగ్రాం వొస్తే వెంటనే బైలుదేరి వెళ్ళింది – వినోదాలకోసం వేరేవుంచిన డబ్బు కాస్తా తీసుకువెళ్ళింది. నాతో చెప్పే వెళ్ళింది. కంపెనీసొమ్ము. ఆమెకు డబ్బుపట్ల ఏమాత్రం నిజాయితీ లేదు' అన్నాడు కాంతారావ్. నన్ను స్టేషన్‌లో దింపి, టికెట్ కొనిచ్చి, రైలు

కోసం చూస్తూండగా రైలొచ్చింది. రాత్రంతా ఐసిటిని, పళ్ళు పీకుతున్నట్లనిపించి శేళ్ళతో కదుపుతున్నాను.

'మనందరికీ పళ్ళ బాధ – సుధామయికి మాత్రం లేదు' అన్నాడు.

'ఏం?'

'ఆమెవి పెట్టుకున్న పళ్ళు. చిన్నప్పుడు అల్లరిచేస్తే వాళ్ల నాన్న మూతిమీద కొట్టాడట. వొక్క వంకరపన్ను వికృతంగా వుందని అన్నీ వూడపీకించి కొత్తవి పెట్టించుకుంది'

రైలు కదిలింది. సెలవుతీసుకొని వెళ్ళిపోయ్యాడు కాంతారావు. నా బాధ తగ్గింది. నాటకం ఆడలేదన్న చింత పటాపంచలైంది. నాలో ఏదో మాలిన్యం దిగజారింది.

బుచ్చిబాబు

[శివరాజు వెంకట సుబ్బారావు]

జననం : ఏలూరు, పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా.

ఎం. ఎ., మదరాసు, నాగపూరు విశ్వవిద్యాలయాల్లో.

1943 – 1945 అనంతపురం, విశాఖపట్నం కళాశాలల్లో ఆంగ్లోపాధ్యాయుడుగా.

1955 నుండి ఆలిండియా రేడియోలో.

అచ్చుపడిన రచనలు – కథలు : ఐదుకథలు, ఆత్మప్రియ, ఆత్మేపీఠ, దేశం నాకిచ్చిన సందేశం, నిరంతరత్రయం, చైతన్యస్రవంతి, నా గాజుమేడ, కాలచక్రం నిలిచింది, జ్ఞాననేత్రం.

నాటికలు : ఆత్మవంచన, దారినిపొయ్యే దానయ్య, ఉత్తమా యిల్లాలు, ఆద్యంతాలు.

నవల : చివరకు మిగిలేది.

Wrapper Printed at Andhra Printers, Vijayawada-2.